

**De maatschappelijke en economische impact
van cultuur en de creatieve sector
Achtergrondrapport bij het advies
van de SER Overijssel**

Inhoudsopgave

1	Aanleiding en aanpak	5
1.1	Aanleiding en adviesvragen	5
1.2	Aanpak	6
2	Eerdere adviezen SER Overijssel en landelijke SER	8
2.1	Eerdere adviezen SER Overijssel	8
2.2	Wordt de passie gewaardeerd?	9
3	Beleidscontext provincie Overijssel	10
3.1	Terugblik programma's Cultuur en Economie periode 2006-2020	10
3.2	Kunst- en cultuurbeleid Rijksoverheid	11
3.3	Huidig cultuurbeleid provincie Overijssel	13
3.4	Vergelijking cultuurbeleid provincies in Nederland	14
4	Rol sociale partners	15
4.1	Actieve rol voor sociale partners	15
5	Maatschappelijke impact	17
5.1	Cultuur en de creatieve sector	17
5.2	De waarde van cultuur en de creatieve sector	18
5.3	Cultuureducatie en amateurkunst	22
5.4	De maatschappelijke waarde van de erfgoed	23
5.5	De maatschappelijke waarde van de bibliotheekvoorzieningen	24
5.6	De stedelijke cultuurregio's in de provincie Overijssel	24
6	Economische impact	25
6.1	Belang voor de economie van vandaag en morgen	25
6.2	Relatie economie-ruimte-cultuur	28
6.3	SER Overijssel over de relatie cultuur en economie	29
7	Wat adviseert SER Overijssel	31
	Bijlage 1: Werkbezoek Tetem	36
	Bijlage 2: Werkbezoek Cibap	42
	Bijlage 3: Verslag expertmeeting adviestraject	51
	Bijlage 4: Factsheet Cultuur in Overijssel	59
	Bijlage 5: Steekwoorden en terminologie bij de waarden van cultuur	66
	Bijlage 6: Portretten stedelijke cultuurregio's in Overijssel	68
	Bijlage 7: Gebruikte bronnen literatuurstudie	70

1 Aanleiding en aanpak

1.1 Aanleiding en adviesvragen

In het jaarlijkse gesprek tussen het college van GS van de provincie Overijssel en de SER Overijssel op 23 november 2021 is aangekondigd dat het college in 2022 met een adviesaanvraag zou komen over het onderwerp samenhang tussen de cultuur/creatieve sector en economie. Op 22 maart 2022 ontving de SER Overijssel een brief van GS met het verzoek om advies uit te brengen over dit onderwerp. In deze brief werden de eerdere adviezen van de SER Overijssel (uit 2012 en 2015) genoemd. Het college gaf aan de aandachtspunten uit het advies van de SER Overijssel te willen betrekken bij het voornemen de samenhang tussen economie en cultuur te versterken.

De volgende vragen zijn gesteld aan de SER Overijssel:

1. Welk belang kent SER Overijssel toe aan de ontwerpende, creatieve en verbeeldende kracht van de culturele sector voor de regionale economie, vooral met het oog op de grote transitie: klimaat en energie, digitalisering en sleuteltechnologieën en de circulaire economie?
2. Hoe reflecteert SER Overijssel op de aangereikte elementen (zie de tekstkaders hieronder) voor een versterking van de samenhang economie en cultuur/creatieve sector?

Impuls Culturele en Creatieve Economie

Ambitie (WHY)

De transities hebben de creatieve en culturele sector nodig: niet alleen om met slimme, passende en originele producten en diensten te komen die mensen verleiden of in beweging brengen, maar ook door een wereld te scheppen waarin die innovaties een voedingsbodem vinden, een cultureel en maatschappelijk klimaat van veranderingsbereidheid.

Doel: Meer gezamenlijke impact op de brede welvaart/SDG's.

Daarom inzetten op:

- Weerbaar en wendbaar maken van professionals in de culturele sector
- Meer impact genereren vanuit de culturele en creatieve sector op de transitieopgaven zodat inzet op deze sector impact heeft op de brede welvaart.
- Meer verbinding aanbrengen tussen cultuur en economie: thema ondernemerschap.

Belangrijk:

Cultuur en creativiteit zorgen voor vernieuwing van de regionale economie en stedelijke vitaliteit en leidt tot ontdekkingen, nieuwe producten en diensten (innovatie).

Kunst en cultuur dragen bij aan een stedelijk woon- en werkklimaat en dus een aantrekkelijk vestigingsklimaat.

Bron: Cultuur & Economie Provincie Overijssel; Brainstorm Impuls Culturele & Creatieve economie 2021 2022 d.d.11 april 2022 (Marieke van Engelen, Dominique Cremers, Ineke van Balen, Elise Lemm)

Software: ondernemerschap, leiderschap, innoveren, digitaliseren

Onder de aandacht brengen ondernemerssupport mogelijkheden in cultuur en creatieve sector door onder andere:

- netwerkbijeenkomsten;
- begeleiding startende creatief ondernemers/ verkennen of dit past binnen de startversneller;
- leergang Leiderschap in Cultuur: een eenjarig leerprogramma van Universiteit Utrecht voor en door leiders in de culturele sector;
- Intervisiegroepen Cultuur;
- MKB voucher ook voor cultureel en creatief ondernemerschap.

Hardware: broedplaatsen, woon en werkruimte

- fysieke broedplaatsen en netwerken Creatieve broedplaatsen (Twente), Spoorzone Zwolle, Havenkwartier(Deventer), Kien stadcampus (Deventer);
- verkennen mogelijkheden om woon en werkruimte voor de sector gebundeld inzichtelijk te maken met een kaart/ i.s.m. team DIGI provincie Overijssel;
- Verkennen mogelijkheden HMO;
- Verkennen verbinding Stadsbeweging leegstand binnensteden.

Design for change: bijdrage aan actuele maatschappelijke opgaven en crossovers

- nieuw leven blazen in innovatieprijs voor co creatie / creatieve oplossingen voor SDG's;
- verkennen mogelijkheden binnen de KIA maatschappelijk verdienvermogen daarmee samenhangend MIT-regeling. De topsector 'Creatieve Industrie' is nadrukkelijk op zoek naar (technische) innovaties met een 'maatschappelijke impact', bijvoorbeeld op het gebied van duurzaamheid (energietransitie, CO2 reductie), gezondheid (gezondheidszorg, vitaal ouder worden, gezonde voeding) of veiligheid (criminaliteitsbestrijding, tools voor veiligheidsprofessionals). Zie ook de KIA-meerjarenagenda voor de Creatieve Industrie 2020-2023;
- verkennen mogelijkheden Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en CLICKNL makers nodigen instellingen uit om toepasbare kennis en werkvormen te ontwikkelen die ten goede komen aan de wendbaarheid en weerbaarheid van de gehele sector;
- makersplatform.

Bron: Cultuur & Economie Provincie Overijssel; Brainstorm Impuls Culturele & Creatieve economie 2021 2022 d.d.11 april 2022 (Marieke van Engelen, Dominique Cremers, Ineke van Balen, Elise Lemm)

1.2 Aanpak

Na het ontvangen van de adviesaanvraag werd een adviescommissie gevormd. Op 11 april 2022 werd een ambtelijke brainstormsessie gehouden om de vraagstelling voor het SER-adviestraject voor te bereiden. Deze adviesvragen zijn opgenomen in een document 'Cultuur & Economie Provincie Overijssel; Brainstorm Impuls Culturele & Creatieve economie 2021-2022 d.d. 11 april 2022' (zie de kader in paragraaf 1.1). In het bovengenoemde document wordt een samenvatting gegeven van de ontwikkeling van het provinciale beleid op het snijvlak van cultuur en economie sinds 2006. Daarnaast bevat het

document een overzicht van relevante feiten en cijfers. Onder andere wordt hierbij aandacht besteed aan de effecten van de coronacrisis op de culturele en creatieve sector.

Het adviestraject heeft de volgende fases doorlopen.

Fase 1: Oriëntatie op het onderwerp (januari-maart 2022)

In de plenaire SER-vergadering van 27 januari 2022 is het onderwerp breed besproken. De SER Overijssel vindt het onderwerp heel belangrijk en er wordt een adviescommissie gevormd. De leden van de adviescommissie bevragen hun eigen achterban over de trends en ontwikkelingen in hun praktijk die relevant kunnen zijn voor het SER-advies.

Tijdens de eerste vergadering van de adviescommissie op 30 maart 2022 is besloten om als SER Overijssel met een eigen invulling voor het adviestraject te komen. De adviescommissie is van mening dat het van belang is om inzichtelijk te hebben wat het huidige provinciale beleid is en wat onder cultuur verstaan wordt. In het advies kunnen de volgende punten verwerkt worden:

1. waar liggen de kansen voor cultuur en de creatieve sector;
2. waar liggen de kansen voor de economie en voor sociale dynamiek in de provincie;
3. welke effecten kunnen verschillende vormen van ondersteuning hebben op de verdere ontwikkeling van de cultuursector.

Doel:

- breed in de SER Overijssel bespreken van het adviesonderwerp;
- betrekken van de achterban bij de afbakening van het advies.

Fase 2: Startbijeenkomst (maart 2022)

Op 26 april 2022 is er een startbijeenkomst georganiseerd. Wilja Jurg is voor dit overleg uitgenodigd als klankbord c.q. adviseur ten behoeve van de invulling van het advies. Wilja Jurg is directeur-bestuurder van Tetem, een cultuurinstelling op het gebied van creatieve economie. Tijdens de startbijeenkomst zijn voor het advies belangrijke thema's besproken en het plan van aanpak vastgesteld.

Doel:

- een overzicht van de bronnen om thema's te selecteren die relevant zijn voor het advies;
- afbakening van het adviesvraagstelling;
- vaststelling aanpak voor het adviestraject.

Fase 3: Werkbezoeken door de adviescommissie (juni en september 2022)

Op 16 juni 2022 bracht de adviescommissie een werkbezoek aan Tetem. Tetem houdt zich bezig met de ontwerpsector. Het draait bij Tetem om de ontwikkeling van de maakindustrie door de ontwikkeling van nieuwe technologieën, die zij creatief inzetten. Een doel is mensen bewust maken van hetgeen er qua ontwikkeling in hun eigen omgeving speelt. In deze startbijeenkomst is een aantal thema's benoemd, die nu actueel zijn voor de transitie naar de circulaire economie in Overijssel. Een verslag van dit werkbezoek en aanvullende informatie over Tetem is als bijlage 1 toegevoegd.

Op 27 september bracht de adviescommissie een werkbezoek aan Cibap, een mbo-vakschool gevestigd in Zwolle. Cibap is een kleinschalige vakschool met uitsluitend creatieve mbo-opleidingen op niveau 3 en 4. Meerdere keren werd het Cibap verkozen tot de beste creatieve vakschool en vele opleidingen zijn bestempeld als TOP opleiding. Een presentatie, gegeven tijdens dit werkbezoek, is als bijlage 2 toegevoegd.

Doel:

- praktijkvoorbeelden en verdiepende gesprekken helpen de leden van het adviescommissie meer gevoel te krijgen bij het onderwerp en thema's te herkennen die relevant zijn voor het advies.

Fase 4: Expertmeeting (september 2022)

De deelnemers aan de expertmeeting zijn experts die vanuit verschillende invalshoeken input hebben geleverd aan het advies.

Doel:

- reflectie op de aanpak van de provincie;
- ondersteuning van de provincie bij de transitie;
- verkennen arbeidsmarkt vraagstukken gerelateerd aan de vraagstuk.

Fase 5: Advisering (oktober-december 2022)

In de loop van het gehele adviestraject werd een literatuurstudie uitgevoerd. Een overzicht van de gebruikte bronnen is als bijlage 7 toegevoegd.

Met de input opgehaald in eerdere fases van het adviestraject wordt het advies aangeboden aan het college van GS. Op 27 oktober 2022 is het conceptadvies besproken met de vakgedeputeerden Roy de Witte en Eddy van Hijum. De vaststelling van het advies volgde tijdens de SER-vergadering van 24 november 2022.

2 Eerdere adviezen SER Overijssel en landelijke SER

2.1 Eerdere adviezen SER Overijssel

In maart 2012 adviseerde de SER Overijssel over het onderwerp cultuur en economie. In het advies 'Cultuur en economie' uit 2012 wordt gewezen op het belang van het maken van keuzes door de provincie. Zo werd geadviseerd om cultuureducatie scherper te richten op bevordering van talentontwikkeling, ondersteuning voor cultuurparticipatie en deelnamebevordering te beperken, cultuur en economie (toeristisch recreatief) te verbinden en/of te intensiveren, een basisinfrastructuur in te richten met bovenlokale betekenis, en oog te hebben voor uitstraling en economische spin off. Daarnaast is in het advies gesproken over het belang van een goede zorg voor cultureel erfgoed als onderdeel van de basisinfrastructuur en aandacht voor podiumkunsten (Productiefonds en Podiumplan). In 2015 stuurde de SER Overijssel een brief aan GS over culturele infrastructuur, vestigingsklimaat en HET Symfonieorkest. In de bovengenoemde adviezen is het belang van cultuur onderstreept: kunst en cultuur verbinden mensen, inspireren, dragen bij aan de sociale samenhang, zijn een bron van creativiteit, creëren trots en gemeenschapsgevoel en dragen bij aan een vitale economie en verbeteren van het vestigingsklimaat.

In de periode tussen de eerdere adviezen van de SER Overijssel en het onderhavige advies is er veel gebeurd op het gebied van cultuur en de creatieve sector en in het cultuurbeleid van de provincie Overijssel. Ook de ervaringen tijdens de coronacrisis spelen een belangrijke rol bij hoe de SER Overijssel de waarde van de cultuur en creatieve sector nu ziet. Er is veel aandacht voor de brede welvaart en de impact van cultuur en de creatieve sector daarop en dat vertaalt zich in de aanbevelingen in dit rapport.

2.2 Wordt de passie gewaardeerd?

Ook in het advies van de landelijke SER in samenwerking met de Raad voor Cultuur 'Passie gewaardeerd' uit 2017¹ is benadrukt hoe belangrijk de culturele sector is: *de cultuursector is een bijzondere sector en kunst en cultuur zijn essentieel voor onze samenleving*. In het SER-advies wordt echter geconcludeerd dat de waarde die de sector creëert, lang niet altijd bij de makers terecht komt. In een gezamenlijk advies komen de SER en de Raad voor Cultuur met concrete voorstellen om het verdienvermogen in de sector te vergroten, de inkomenszekerheid te verbeteren, scholing te bevorderen en het overleg tussen werkgevers en de vakbeweging te versterken.

De SER en de Raad voor Cultuur benoemden de bijzondere kenmerken van de culturele en creatieve sector. De culturele en creatieve sector produceert intrinsieke, maatschappelijke en economische waarden, die van belang zijn voor individuen en de maatschappij als geheel. Gezien het belang van de publieke waarden heeft de overheid een wettelijke verantwoordelijkheid voor het goed functioneren van het cultuurbestel. Mede daarom wordt een deel van het aanbod aan kunst en cultuur gesubsidieerd. De legitimering voor subsidiëring wordt ook vaak gezocht in de externe positieve effecten van kunst en cultuur, waarvoor de maker doorgaans geen vergoeding krijgt. Daarnaast bevordert de culturele en creatieve sector het creatieve en innovatieve vermogen van de samenleving, de ondernemingszin, de fysieke inrichting, de sociale binding en het aanzien van Nederland.

De economie van de culturele en creatieve sector heeft een aantal bijzondere kenmerken die structureel van invloed zijn op de markt voor kunst en cultuur. Zo is er een disbalans tussen vraag en aanbod. Deze ontstaat onder andere doordat kunst en cultuur vaak worden geproduceerd, zonder dat hieraan een directe vraag ten grondslag ligt. Dit geldt vooral in het domein van de autonome kunsten. De disbalans wordt nog versterkt door de sterke intrinsieke motivatie van makers. Zij blijven uit passie hun beroep uitoefenen, óók als daarmee weinig inkomen wordt verworven. Omdat de markt om verschillende redenen niet in balans is, is er in delen van de sector sprake van een lagere evenwichtsprijs dan maatschappelijk is gewenst. Deze situatie leidt tot een zwakke onderhandelings- en arbeidspositie van een deel van de werkenden in de sector, in het bijzonder van het toenemende aantal zzp'ers.

Door de bijzondere kenmerken van de economie van de sector, de verantwoordelijkheid van de overheid voor het cultuurstelsel en de structurele disbalans tussen vraag en aanbod, is het volgens de raden wenselijk dat de overheid, sociale partners en andere belanghebbenden zich inzetten voor een gezonde arbeidsmarkt. Een deel van de werkenden in de culturele en creatieve sector is voldoende weerbaar en zelfredzaam. Het advies 'Passie gewaardeerd' richt zich daarom met name op de groeiende en kwetsbare

---

¹ <https://www.ser.nl/nl/adviezen/passie-gewaardeerd>

groep werkenden in deze sector met een zwakke inkomens- en onderhandelingspositie. In de ogen van de raden zijn er specifieke maatregelen nodig om de positie van deze werkenden op een maatschappelijk acceptabel niveau te brengen.

Vergroten verdienvermogen

De raden zien het vergroten van het verdienvermogen als een noodzakelijke voorwaarde om de situatie van de werkenden in de sector te verbeteren. Een bloeiend cultureel leven trekt veel bezoekers, toeristen en bedrijven. De economische waarde die de sector daarmee creëert, moet meer bij de makers zelf terecht komen. Dat vraagt om een sterk georganiseerde sector die duidelijker zijn meerwaarde laat zien; en om een overheid waarbij ministeries en gemeenten het beleid op elkaar afstemmen. De raden adviseren een landelijk platform op te richten, waar best practices en kennis worden gedeeld. Ook moet het auteursrecht beter worden gehandhaafd.

Inkomenszekerheid en scholing

Daarnaast doen de raden diverse voorstellen om de inkomenszekerheid te versterken en scholing te stimuleren. Met de ontwikkeling van richtlijnen voor redelijke vergoedingen stijgen de verdiensten; een code voor goed werkgevers- en opdrachtgeverschap kan hierbij helpen. De raden adviseren te onderzoeken hoe collectief onderhandelen door zzp'ers in deze sector uit de sfeer van het mededingingsrecht kan worden gehaald. Als de overheid hiervoor experimenteerruimte geeft, kan de sector ervaren hoe dit in de praktijk werkt.

Versterken sociale dialoog

Wie in de culturele sector werkt, heeft individueel maar weinig wisselgeld om te kunnen onderhandelen. De raden adviseren daarom dat men zich beter organiseert en dat belangenorganisaties nog meer gaan samenwerken en initiatieven ontplooiën. Hierdoor kan de sociale dialoog, het overleg tussen werkgevers en de vakbeweging, effectiever worden.

Bron: <https://www.ser.nl/nl/adviezen/passie-gewaardeerd>

De bevindingen uit het advies 'Passie gewaardeerd' worden vertaald in het advies van de SER Overijssel.

3 Beleidscontext provincie Overijssel

3.1 Terugblik programma's Cultuur en Economie periode 2006-2020

In deze paragraaf staat een korte terugblik op het provinciaal beleid gerelateerd aan cultuur en economie.

Actieprogramma Cultuur en Economie 2006-2009

Doel: vergroten van de werkgelegenheid in de creatieve sector.

Aanleiding:

- Cultuur en creativiteit zorgen voor vernieuwing van de regionale economie en stedelijke vitaliteit, wat leidt tot ontdekkingen, nieuwe producten en diensten innovatie;
- Kunst en cultuur dragen bij aan het stedelijk woon- en werkklimaat en dus aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat.
- Speerpunt: verbinding van creativiteit en de creatieve sector met het bedrijfsleven:
  - Fysieke broedplaatsen en netwerken : Havenkwartier (Deventer), Creatieve fabriek (Hengelo), De launch (Enschede) en KIZ (Zwolle);
  - Verbindingen tussen regulier bedrijfsleven en creatieve sector;

- Netwerkbijeenkomsten;
- Begeleiding startende creatief ondernemers;
- Opdrachtenpools
- Pitch ongezouten 2008 en 2009 prijsvraag.

Programma Cultuur en Economie=MEER 2010-2013

- Vergroten van de werkgelegenheid door het stimuleren van de creatieve bedrijfstakken.
- Stimuleren van een creatief klimaat dat bijdraagt aan een beter vestigingsklimaat waardoor meer hoogopgeleiden aangetrokken en behouden worden.
- Versterken van het creatieve klimaat in steden met focus op onderstaand speerpunt:
- Speerpunt: Meer samenwerking en netwerken tussen de creatieve bedrijfstakken, het brede bedrijfsleven en de opleidingen/kennisinstellingen te stimuleren:
  - 2,5 miljoen totaal;
  - Subsidies creatieve broedplaatsen: havenkartier deventer , Creatieve fabriek (Hengelo) , vervolg launch (Enschede) en Creatieve Coöperatie en DOAS (Zwolle);
  - Startersloket creatieve ondernemers (onderdeel van Ikstartsmart;
  - Jaarlijkse Innovatieprijs =MEER (2010 en 2011);
  - Vouchers voor co-creatie (vraaggericht): met creativiteit meer Economie (opdracht Syntens : 47 vouchers);
  - Expertmeeting naar de Dutch Design Week;
  - Ondersteuning FABLAB Enschede en SmartLAB;
  - Magazine Ongezouten.

Versterken cultureel ondernemerschap periode 2014-2020

2014-2016: Versterken ondernemerschap door en voor de sector (train de trainer model)

2018: Verkenning mogelijkheden revolverend Fonds

2018-nu: Route Ondernemerschap Satelliet Cultuur en Ondernemen bij creatieve coöperatie Zwolle

2020-nu: Makerplatform

2021-2022: Versterkingsprogramma Cultuur

In deze periode geen specifieke samenwerking tussen economie en cultuur.

Samenwerking geïntensiveerd door onder andere inzet op het Versterkingsprogramma Cultuur en Corona

3.2 Kunst- en cultuurbeleid Rijksoverheid

Cultuurbeleid wordt gevormd door een combinatie van landelijk, provinciaal en lokaal beleid. Het landelijk beleid stimuleert bijzondere kwaliteit, het lokale zorgt voor de verbinding van het landelijke aan de directe omgeving van mensen. Het Rijk stuurt aan op een nauwere samenwerking tussen het rijk, de provincie en de regiogemeenten, met als doel meer recht te doen aan regionale identiteiten en regionale culturele ecosystemen. Overheden kunnen elkaar versterken en kunnen in samenwerking hun beleid beter laten aansluiten bij de samenstelling en vraag van de bevolking. De Rijksoverheid wil dat zo veel mogelijk mensen in Nederland toegang hebben tot cultuur van hoge kwaliteit. Zij steunt daarom culturele instellingen. Voorbeelden daarvan zijn rijksmusea en orkesten.

Culturele instellingen en cultuurfondsen die subsidie van het Rijk krijgen, vormen samen de landelijke basisinfrastructuur. Hieronder vallen de volgende sectoren, genres en vormen:

- podiumkunsten;
- musea;

- beeldende kunst, zoals schilderijen en standbeelden;
- film;
- letteren, zoals leesbevordering en literatuuronderwijs;
- de creatieve industrie: architectuur, design en nieuwe media.

De Rijkscultuurfondsen steunen culturele organisaties, makers en kunstenaars binnen alle bovenstaande culturele gebieden. Het cultuurbeleid van het kabinet richt zich op vijf thema's:

1. cultuur maakt nieuwsgierig;
2. ruimte voor nieuwe makers en cultuur;
3. een leefomgeving met karakter;
4. cultuur is grenzeloos;
5. een sterke culturele sector.

Naast het Rijk spelen ook gemeenten en provincies een rol in de publieke financiering van cultuur. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor het lokale cultuurbeleid en voor de voorzieningen van cultuureducatie en amateurkunst. Hieronder vallen bijvoorbeeld:

- ruimtes voor podiumkunsten en lokale organisaties (zoals toneelverenigingen);
- financiering van het bestuur van gemeentelijke musea;
- bibliotheken;
- muziekscholen.

Provincies geven subsidie aan cultuur die van belang is voor de regio, zoals cultuureducatie en erfgoed. Ook zetten zij zich in voor spreiding van culturele (onderwijs)-voorzieningen in de regio. In de recente meerjarenbrief 'De kracht van creativiteit. Cultuur midden in de samenleving' van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap wordt de ambitie voor de komende jaren verwoord. De komende jaren zet het Rijk zich in om de positie van cultuur in de samenleving te versterken, want cultuur is artistiek, maatschappelijk en economisch belangrijk. Creativiteit bevat veel denk- en maakkracht, die de maatschappij nodig heeft om met alle veranderingen om te kunnen gaan. De ambitie is om naar een samenleving te streven waarin iedereen cultuur kan ervaren, zich cultureel kan ontwikkelen en mee kan doen. Samen cultuur maken en beleven, verbindt en draagt bij aan het welzijn van mensen.

De ambitie van het Rijk voor 2023-2025 is een stevige creatieve en culturele sector met de volgende speerpunten:

- De culturele en creatieve professional. Een sterke sector kan niet zonder een gezonde arbeidsmarkt en een eerlijke beloning. Meer mogelijkheden voor jonge makers en makers die in het midden van hun loopbaan zijn.
- De inzet van creativiteit bij complexe maatschappelijke opgaven. Beter benutten van de creativiteit van ontwerpers en anderen bij grote transitie-opgaven.
- De toegankelijkheid van cultuur. Cultuur is overal en van iedereen en moet dus ook overal en door iedereen te ervaren en te beleven zijn. Cultuur is goed voor ons en draagt bij aan persoonlijke ontwikkeling en mentale gezondheid.
- Digitalisering en innovatie. We moeten digitalisering benutten om de innovatieve kracht van de sector te versterken en om een groter en nieuw publiek te bereiken.
- Erfgoed voor de toekomst. Erfgoed is cultuur van het verleden die voortleeft in het nu. Het is belangrijk dat we het verleden doorgeven aan de jonge generaties zodat de generaties na ons kennismaken met de vele, verschillende verhalen over ons verleden.

Bron: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/11/04/meerjarenbrief-de-kracht-van-creativiteit>

3.3 Huidig cultuurbeleid provincie Overijssel

De uitgangspunten van het cultuurbeleid 2021-2024 van de provincie Overijssel² heeft de volgende uitgangspunten: *We willen dat cultuur toegankelijk is voor iedereen, brengen mensen en organisaties bij elkaar op gemeenschappelijke thema's en zoeken de vierbinding met anderen. De doelen die door de provincie gesteld zijn, hebben betrekking op de volgende thema's **erfgoed, cultuuraanbod, educatie, participatie, talentontwikkeling en bibliotheken.***

Deze doelstellingen worden als volgt nader uitgewerkt: in Overijssel kan iedereen meedoen aan en genieten van een bloeiend cultureel leven. De provincie brengt mensen en organisaties samen, verspreidt kennis en vernieuwende ideeën en moedigt slimme verbindingen aan met andere sectoren. Met het Statenvoorstel Cultuurbeleid 2021-2024 hebben Provinciale Staten een bedrag van 19 miljoen euro toegevoegd aan de Reserve Uitvoering Kwaliteit van Overijssel, behorend bij de diverse prestaties binnen het cultuurbeleid. Daarnaast richtte de provincie een versterkingsprogramma cultuur op met als doel een sterke comeback van de culturele sector na corona. Met dat doel investeert de provincie Overijssel tot en met 2024 jaarlijks ruim 3 miljoen euro in het Programma Versterking Culturele Sector. Naast een nieuwe subsidieregeling lanceerde de provincie een kennislijn en maakte andere mogelijkheden en faciliteiten binnen en buiten de provincie beter zichtbaar voor de sector.

Naast het cultuurbeleid is voor het culturele en creatieve klimaat in Overijssel het evenementenbeleid van belang. Voor de periode 2020-2023 geldt een evenementenbeleid gericht op beeldbepalende evenementen en bijzondere kleinere evenementen in de provincie Overijssel. Beeldbepalende evenementen zijn evenementen die volgens het Coalitieakkoord 2019-2023 bijdragen aan de sociale samenhang, de economie en de aantrekkelijkheid van de provincie Overijssel.

Op 30 augustus 2022 zijn de aandachtspunten uit het Uitvoeringsplan Cultuur 2023-2024 door Provinciale Staten vastgesteld. In het Uitvoeringsplan constateert de provincie Overijssel dat de realisatie van de ambities uit het Cultuurbeleid 2021-2024 goed op gang is gekomen en dat dat ruimte biedt om, binnen de mogelijkheden van de bestaande begroting, nieuwe aandachtspunten op te pakken en verder te gaan bouwen aan een steviger, wendbaarder en ondernemender cultuursector. Er worden de volgende drie aandachtspunten voor de periode 2023-2024 genoemd:

1. het verankeren van het Versterkingsprogramma Culturele sector in het Cultuurbeleid en het realiseren van meer impact op de brede welvaart en de maatschappelijke opgaven;
2. specifieke aandacht te hebben voor het religieus erfgoed;
3. intenties uit het Bestuurlijk Kader Cultuureducatie Overijssel steviger te vertalen naar het speciaal onderwijs, zodat cultuureducatie in alle typen van het onderwijs wordt aangeboden.

In dit advies reflecteert de SER Overijssel op het huidig beleid van de provincie Overijssel. Dit advies wordt beschouwd als input voor de nieuwe coalitieperiode om aandacht voor de maatschappelijke waarde van de cultuur en creatieve sector hoog op de provinciale agenda te houden.

² Provincie Overijssel (2020). 'Raak! Cultuurbeleid 2021-2024'

3.4 Vergelijking cultuurbeleid provincies in Nederland

Samen met Atlas Research maakte de Boekmanstichting in 2022 de Regionale Cultuurmonitor³: een overzicht van regionale cultuurncijfers dat een vergelijking tussen de twaalf provincies mogelijk maakt. Om die vergelijkbaarheid te waarborgen is daarbij gekozen om te 2019 als peiljaar te nemen. In de uitvoering van het Nederlandse cultuurbeleid spelen lokale overheden een onmisbare rol. Ze dragen de verantwoordelijkheid voor de financiering van plaatselijke en regionale infrastructuur, zoals bibliotheken, podia en centra voor de kunsten. Nederlandse gemeenten droegen in 2019 gezamenlijk 60 procent van de totale cultuurlasten op overheidsniveau, de provincies 11 procent en het Rijk bijna een derde. Van de provinciale cultuurlasten wordt in absolute zin het meest besteed door Noord-Brabant, Gelderland en Limburg (Tabel 1). De provinciale cultuurlasten zijn het laagst in Flevoland, Noord-Holland en Zuid-Holland. De provinciale en gemeentelijke cultuurlasten tezamen genomen creëren een rangorde die wederom vrij gelijk is aan het inwonertal. Veelzeggender is het opnieuw om te kijken naar hoeveel euro lokale overheden tezamen uitgaven aan cultuur per inwoner, want dat loopt sterk uiteen: van 114 euro in Flevoland tot 168 euro in Groningen. Provincie Overijssel staat op de tiende plaats voor cultuurlasten per inwoner (118 euro per inwoner).

Tabel 1 – Gemeentelijke en provinciale cultuurlasten in 2019, per provincie

Provincie	Aantal inwoners	Cultuurlasten gemeenten	Cultuurlasten provincies	Totaal cultuurlasten	Cultuurlasten per inwoner
	N	x €1.000	x €1.000	x €1.000	€
Drenthe	492.167	41.236	20.930	62.166	126
Flevoland	416.546	41.831	5.765	47.596	114
Fryslân	647.672	52.513	38.351	90.864	140
Gelderland	2.071.972	176.854	54.506	231.360	112
Groningen	583.990	74.073	24.214	98.287	168
Limburg	1.116.137	124.049	47.662	171.711	154
Noord-Brabant	2.544.806	256.789	60.055	316.844	124
Noord-Holland	2.853.359	382.421	13.561	395.982	139
Overijssel	1.156.431	116.951	19.079	136.030	118
Utrecht	1.342.158	152.065	27.526	179.591	134
Zeeland	383.032	33.854	19.636	53.490	140
Zuid-Holland	3.673.893	468.476	16.976	485.452	132

Naast overheidsgelden vanuit de gemeenten en provincies, wordt cultuur ook gesubsidieerd via de zes rijkscultuurfondsen. Via deze weg kwam in 2019 via meerjarige subsidies ruim 11 miljoen euro bij culturele instellingen in Overijssel terecht. Dit is ongeveer 8 euro per inwoner (gemiddeld in Nederland werd bijna 16 euro per inwoner geïnvesteerd uit deze fondsen). Hiermee staat Overijssel op de zesde plek ten opzichte van andere provincies (zie tabel 2).

³ <https://www.cultuurmonitor.nl/thema/cultuur-in-de-regio/>

Tabel 2 – Rijkssubsidies aan cultuur in 2019, per provincie

Provincie	Aantal inwoners	Subsidies rijkscultuur- fondsen	Subsidies BIS- instellingen (inclusief Erfgoedwet)	Rijkssubsidies per inwoner
	N	€	€	€
Drenthe	492.167	491.000	0	1,00
Flevoland	416.546	1.537.000	0	3,69
Fryslân	647.672	1.537.001	3.869.166	8,35
Gelderland	2.071.972	2.373.000	40.989.964	20,93
Groningen	583.990	1.822.000	10.274.248	20,71
Limburg	1.116.137	2.055.000	6.122.983	7,33
Noord-Brabant	2.544.806	2.846.000	10.765.839	5,35
Noord-Holland	2.853.359	25.963.000	153.150.375	62,77
Overijssel	1.156.431	1.377.000	9.939.455	9,79
Utrecht	1.342.158	4.926.000	16.893.259	16,26
Zeeland	383.032	779.000	0	2,03
Zuid-Holland	3.673.893	9.513.000	113.728.224	33,55

De SER Overijssel ziet op dit moment een wankel stelsel dat geen recht doet aan het belang dat cultuur heeft in de Overijsselse samenleving. De SER Overijssel is van mening dat de financiële armslag voor de culturele en creatieve sector onvoldoende is om een solide sector draaiende te houden.

4 Rol sociale partners

4.1 Actieve rol voor sociale partners

Bij de sociale partners staat cultuur hoog op de agenda. Vakbonden steunen de culturele en creatieve sectoren. Deze steun is gericht op het versterken van de positie van de werkende in deze sector (leefbaar inkomen, cao's) en daarnaast is er veel aandacht voor de zelfstandigen in deze sectoren (vakbonden bieden trainingen en workshops aan, om zelfstandigen weerbaarder te maken).

ZZP Academy Sector Media en cultuur

Je ondernemingsplan schrijven, acquisitie doen, boekhouden, een contract opstellen of je eigen website maken. Dat leer je aan onze ZZP Academy. Wij geven het hele jaar door workshops en trainingen over alles waar jij mee te maken hebt als zelfstandige. Ook organiseren we regelmatig netwerkbijeenkomsten (ZZP Cafés). Zo leer je een heleboel nieuwe dingen en ontmoet je collega's.

Daarnaast heeft de sector Media en Cultuur een stichting, gericht op versterking en ontwikkeling van de sector. Daar kunnen plannen ingediend worden, die dan gefinancierd worden uit het voormalig vermogen van FNV Kiem. De stichting Zeggenschap Boven vermogen KIEM zet zich in voor de versterking en ontwikkeling van de sector

Media en Cultuur en haar leden. Dat doen wij door het stimuleren en financieren van projecten en activiteiten die deels of in zijn geheel gericht zijn op werkenden, uitkeringsgerechtigden of senioren.

Kaderleden en medewerkers van FNV media & Cultuur, FNV Senioren en FNV Uitkeringsgerechtigden hebben al enkele plannen op de plank liggen, maar de Stichting staat ook open voor jouw ideeën. Iedereen kan een aanvraag indienen als deze aan de voorwaarden voldoet.

Bron: <https://www.fnv.nl/cao-sector/media-cultuur/blijf-op-de-hoogte/stichting-zeggenschap-bovenvermogen-kiem/aanvragen-en-richtlijnen>

VNO NCW Midden

Goed aanbod podiumkunst belangrijk

Een goed cultureel aanbod is belangrijk voor een goed vestigingsklimaat voor bedrijven. Net als goede bereikbaarheid, beschikbaarheid van goed gekwalificeerd personeel, betaalbare woningen en een verscheidenheid aan onderwijsinstellingen. Iedereen wil graag werken en wonen waar het leeft en bruist. Voldoende cultuuraanbod draagt bovendien bij aan het aantrekken van talent en voorkomt het vertrek van jongeren uit de regio.

Schande dat 65 procent subsidie naar Randstad gaat

Natuurlijk is het mooi dat het kabinet extra geld beschikbaar stelt voor cultuur, maar het is ongelooflijk dat in de laatste subsidieronde voor de podiumkunsten 65 procent van alle subsidie naar de Randstad is gegaan, slechts 2 procent aan Noord Nederland is toebedeeld en de culturele sector in de provincies Overijssel en Gelderland helemaal niets ontvangen heeft. Alsof Nederland ophoudt bij de Randstad!

Cultuur verdient steun

Ook in de regio is behoefte aan een goed cultureel programma en is het nodig om ook daar een sector te ondersteunen die het op dit moment onevenredig zwaar heeft. Cultuur is geen linkse en ook geen Randstedelijke hobby, maar een belangrijk onderdeel van onze economie, waarin een grote groep professionals in het hele land werkzaam is.

Zo maak je de regio nóg aantrekkelijker

Voor de uitbraak van corona zag je al dat steeds meer mensen uit de Randstad wegtrekken. De versnelde digitalisering van het werk als gevolg van corona heeft nu bewezen dat wonen daar waar ruimte is ook echt mogelijk is. Investeer daarom meer in de culturele sector buiten de grote steden en maak wonen en werken in de regio nóg aantrekkelijker. Daar hebben we allemaal profijt van.

Bron: <https://www.vno-ncw.nl/column/podiumkunst-buiten-randstad-verdient-meer>

Het Platform Creatieve Economie

Van architectuur tot mode en van festivals tot videogames: de creatieve industrie is een snelgroeiende en belangrijke topsector in Nederland. VNO-NCW en MKB-Nederland hebben besloten een Platform Creatieve Economie op te richten.

Over wat voor soort bedrijven hebben we het?

'Over ondernemers in de creatieve zakelijke dienstverlening (architecten, vormgevers, productontwikkelaars), in media en entertainment (uitgevers, evenementenbureaus, gameontwikkelaars) en in kunst en cultuur. Een aantal bedrijven is groot, maar het gaat vooral om mkb'ers en zelfstandige professionals.

De kracht van deze industrie zit in het vermogen om te innoveren en sociale, culturele en economische waarde te creëren. De sector is van toenemend belang voor de welvaart en het welzijn in Nederland en draagt 3,7 procent bij aan ons bruto binnenlands product en 4,5 procent aan onze werkgelegenheid. Niet voor niets is de creatieve industrie één van de topsectoren.'

Wat willen VNO-NCW en MKB-Nederland met het platform?

'We zitten in de opstartfase. Op dit moment zijn we bezig om een fiche op te stellen: een one-pager voor de formatietafel met de wensen van de sector. Hoe divers de leden ook zijn, er zijn zeker parallele belangen. Het platform moet echter geen formele beleidsclub worden, maar meer een showcase voor politici en ambtenaren om te laten zien wat er allemaal gebeurt in de sector. Na de zomer willen we bijvoorbeeld regelmatig werkbezoeken gaan organiseren.'

Wat speelt er nu zoal?

'Het bedenken van nieuwe ideeën, concepten, producten en diensten speelt een centrale rol in deze sector. Maar de traditionele fiscale instrumenten voor innovatie sluiten hier nog niet altijd bij aan. De politiek en de departementen moeten op een nieuwe manier gaan nadenken over het framework van innovatie en technologie! Zoom of Meet of Teams zijn enorm handig voor het thuiswerken tijdens de pandemie, maar als dat ertoe leidt dat mensen vereenzamen en apatisch thuis zitten, lost het eigenlijk niks op. Dat is maar even één concreet voorbeeld van de cruciale sociale en maatschappelijke invloeden van en op technologie en innovatie. Die worden nu vaak niet in acht genomen.'

Bron: <https://www.vno-ncw.nl/vnovnomkb-lanceren-platform-creatieve-economie>

5 Maatschappelijke impact

5.1 Cultuur en creatieve sector

De Organisatie van de Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur (UNESCO) definieert cultuur als een *geheel van onderscheidende spirituele, materiële, intellectuele en emotionele kenmerken van de samenleving of een sociale groep, dat naast kunst en literatuur ook levensstijlen, manieren van samenleven, waardesystemen, tradities en geloofsovertuigingen omvat*. Deze definitie laat twee verschillende, maar complementaire interpretaties van cultuur toe. Ten eerste is cultuur de creatieve diversiteit die in bepaalde 'culturen' (in het meervoud) wordt belichaamd, met hun unieke tradities en tastbare en ontastbare uitingen. Ten tweede verwijst cultuur (in het enkelvoud) naar de creatieve impuls die aan de basis ligt van die diversiteit van 'culturen'. De twee betekenissen van cultuur zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en bieden toegang tot het denkbeeld van een vruchtbare interactie tussen de volkeren in de context van de globalisering.

De kracht van de creatieve industrie zit in het vermogen om te innoveren en waarde te creëren: sociaal, cultureel en economisch. De creatieve industrie heeft flexibele denkkraft, is gewend om over domeinen heen samen te werken en denkt buiten gebaande paden. Creatieve bedrijven ontwikkelen vernieuwende ideeën, producten, diensten, systemen, strategieën en werkwijzen. Creatieve professionals zijn in staat om complexe vraagstukken en maatschappelijke uitdagingen op nieuwe manieren te bekijken, waardoor hoogwaardige innovaties worden ontwikkeld binnen en buiten de creatieve sector. De Creatieve Industrie behoort tot de topsectoren in Nederland. In de Human Capital Agenda Creatieve Industrie wordt aandacht besteed aan het versterken van creatief verdienvermogen. Met creatief verdienvermogen wordt bedoeld de capaciteit om creativiteit om te zetten in impact en structurele inkomsten.

De creatieve sector bestaat uit ondernemers in:

- De creatieve zakelijke dienstverlening: productontwerpers, architecten, modeontwerpers, digital designers, grafisch vormgevers, fotografen, servicedesigners, design researchers, user experience designers, communicatiespecialisten, app-developers, etc.
- Media en entertainment: uitgevers, gameontwikkelaars, film-, televisie- en radiomakers, DJ's, VJ's, etc.
- Kunsten en cultureel erfgoed: podiumkunsten, scheppende kunsten, cultureel erfgoed, etc.

5.2 De waarde van cultuur en creatieve sector

De waarde van cultuur⁴ is door de Raad voor Cultuur als volgt beschreven. Cultuur is van onschatbaar belang voor de maatschappij. De raad deelt de visie van het kabinet dat de verbindende, inspirerende en prikkelende kracht van cultuur mensen bij elkaar brengt, uitdaagt en nieuwe perspectieven biedt. Die waarde van cultuur zien we in de coronacrisis steeds opnieuw bevestigd. Bij het wegvallen van hun vrijetijdsbesteding en hun expressiemogelijkheden raakten veel mensen geïsoleerd, eenzaam of verveeld. De samenleving heeft meer dan ooit behoefte aan gemeenschappelijke grond. Juist lokale cultuur en media spelen daar een rol van betekenis.

Waarde van cultuur volgens de Raad van Cultuur

Al vele onderzoeken hebben laten zien hoezeer cultuur het 'samenleven' verrijkt. Cultuur verstevigt sociale banden. Cultuur vergroot de mentale (en soms ook fysieke, denk aan dans of circus) gezondheid van mensen. Cultuur scheidt gedeeld plezier (denk aan theater, concert, festival, fanfare, koor, bloemencorso en oude ambachten). Cultuur bevordert de creativiteit van makers, deelnemers en publiek. Cultuur kleurt de straat. Cultuur maakt gemeenten en steden aantrekkelijker voor bewoners en ondernemers. Cultuur helpt mensen ook zich te leren uiten en elkaar te verstaan. Een kind dat niet meekomt met rekenen, danst misschien de sterren van de hemel. Een jongere die zijn emoties niet goed kwijt kan, vindt wellicht in tekenen of zingen een uitlaatklep. Culturele ontmoetingen zorgen ervoor dat mensen op een prikkelende manier in aanraking komen met ideeën, werelden en kanten van zichzelf en de ander die ze nog niet kenden, en die stof bieden tot nadenken. Dit zijn essentiële waarden van cultuur, helemaal in een tijd waarin polarisatie op de loer ligt en nuance vaak ver is te zoeken op sociale media.

Bron: Advies van de Raad voor Cultuur 'De culturele basis op orde: Kunst, erfgoed en media voor iedereen, in elke gemeente, overal in Nederland'

Sinds de jaren zestig werd de culturele infrastructuur in Nederland beschouwd als publieke voorziening gefinancierd door de gemeenschap. De artistieke autonomie van kunstenaars stond centraal. Voor de subsidiëring van cultuur was amper verantwoording nodig. Cultuur diende namelijk als een ideologisch wapen in de koude oorlog. Dat wordt duidelijk na de val van de Sovjet Unie: er moesten nieuwe argumenten gezocht worden om de legitimiteit van het cultuurbeleid aan te tonen⁵.

Een meervoudige waarde van kunst en cultuur wordt meer en meer gezien en omarmd. Kunst heeft daarin niet alleen een op zichzelf staande artistieke eigenwaarde, maar ook een sociale waarde. Een derde waarde, die daaraan kan worden toegevoegd, is de economische waarde: de betekenis van kunst

⁴ Advies van de Raad voor Cultuur 'De culturele basis op orde: Kunst, erfgoed en media voor iedereen, in elke gemeente, overal in Nederland'

⁵ K. Vuyk (2010). *The arts as an instrument? Notes on the controversy surrounding the value of art*

en cultuur voor het vestigingsklimaat in de regio, de concurrentiekracht en werkgelegenheid binnen een gebied⁶.

In een notendop wordt binnen de sociologie cultureel kapitaal verstaan als het vermogen om cultuuruitingen te kunnen doorgronden en eigen te maken. Hierbij spelen scholing en opvoeding een belangrijke rol, maar ook de beschikbaarheid van cultuurgoederen, in de grote verscheidenheid waarin deze voorkomen. Bij cultureel kapitaal wordt vooral gekeken naar het aanbod. Vanuit het aanbod van kunst en cultuur wordt verwezen naar de eigenstandige waarde en dynamiek van kunst en cultuur, naast de sociale en economische waarde van beide. Naast het perspectief van het culturele kapitaal, kan ook gekeken worden naar de sociale waarde of maatschappelijke betekenis van cultuur. Steeds vaker wordt onderzocht in welke mate kunst en cultuur bijdragen aan sociale cohesie. Dat past bij de socialiserende rol van kunst en cultuur, waarbij mensen wordt geleerd te handelen naar de normen en waarden in een samenleving. Onder sociaal kapitaal wordt de publiekmaatschappelijke betekenis van kunst en cultuur verstaan (de aard en omvang van de publieke betrokkenheid en waardering van kunst en cultuur)⁷. Onder de noemer sociaal kapitaal wordt ingegaan op de participatie met en waardering voor kunst en cultuur, en zo op het maatschappelijk draagvlak dat dit veld geniet.

Waarde van cultuur

In het rapport 'Waarde van cultuur' zijn elf (vast)stellingen weergegeven. Voor zowel de conceptuele als empirische nuanciering en correcte duiding wordt naar het rapport verwezen.

1. Alleen via cultuur kunnen mensen zin geven aan hun leven en aan hun plaats in een samenleving. Dat is meteen de allerbelangrijkste waarde van cultuur.
2. De core-business van de cultuursector is het vormgeven van het samenleven.
3. Via socialisatie (mensen in een sociale orde brengen), kwalificatie (mensen kennis en vaardigheden bijbrengen) en subjectiveren (mensen een autonome stem geven) wordt een cultuur levendig en in stand gehouden. De cultuursector ontwerpt reflectieve methodieken en strategieën om deze processen op gang te trekken en te continueren.
4. Bij onze inventarisatie vonden we empirisch bewijs dat cultuureducatie bijdraagt tot cognitieve vaardigheden. Dit geldt echter in de eerste plaats voor cognitieve vaardigheden op het vlak van cultuur zelf.
5. Dat cultuurparticipatie een substantiële bijdrage levert aan zowel mentale als fysieke gezondheid werd in verschillende onderzoeken overtuigend empirisch onderbouwd.
6. De georganiseerde cultuursector zet aan tot emotionele betrokkenheid en (zelf)reflectie. In publieksonderzoek werd daar sluitend bewijs voor gevonden.
7. Op verschillende vlakken leveren culturele activiteiten een bijdrage tot de groei van (de lokale) economie. Van cultuur gaan multiplier effecten uit die echter moeilijk empirisch hard te maken zijn.
8. Deelname aan culturele activiteiten leidt zowel tot het versterken van de sociale banden binnen de eigen groep (bindende sociale cohesie) als het aanhalen van sociale banden met vreemden of onbekenden (overbruggende sociale cohesie). Bovendien genereert cultuurparticipatie de toename van sociaal kapitaal.

⁶ H. Mommaas (2012). *De waarde van cultuur: naar een nieuw cultureel zelfbewustzijn in Brabant*.

⁷ *idem*

9. Een gemeenschap kan niet zonder een gemeen. Dat is een vrij, voor iedereen toegankelijke ruimte of een 'reservoir' waaraan zowel private als publieke spelers een bijdrage kunnen leveren. Het gemeen is een ruimte van culturele uitwisseling en dissensus waarin uiteenlopende meningen, attitudes en leefstijlen voortdurend botsen. Net die dissensus in het gemeen maakt dat een gemeenschap levendig blijft.
10. Economische en politieke activiteiten steunen op cultuur. Ze zijn in feite cultuur. Zowel economische als politieke crisissen hebben deels te maken met een gebrek aan aandacht voor en erkenning van cultuur.
11. Het evidence-based onderzoek dat we voor deze studie konden inventariseren heeft een belangrijke blinde vlek: het weet nergens de belangrijkste waarde van cultuur te vatten, met name cultuur als zingever aan een mensenleven.

Bron: <http://vti.be/sites/default/files/De%20waarde%20van%20cultuur%20-%20rapport.pdf>

In de verkenning 'Cultuur herwaarderen' van de WRR worden de volgende waarden van cultuur genoemd:

- Verbeelden (artistiek perspectief): binnen het artistieke perspectief staan eigenschappen als schoonheid, ontroering, inspiratie of verzoening met het leven centraal. Eigenschappen van cultuur worden binnen het artistieke perspectief aanvankelijk exclusief verbonden aan de kunsten en het erfgoed.
- Verspreiden (sociaal perspectief): cultuur is een middel om collectieve verbanden te smeden en kan bijdragen aan de vorming van een nationale identiteit, cultuur wordt verbonden aan meer specifieke sociale doelstellingen zoals gezondheid, criminaliteitsbestrijding en onderwijsprestaties. Cultuur omvat binnen dit sociale perspectief, behalve kunst en erfgoed, ook een reeks van instituties om cultuur te spreiden. Beleidsinspanningen zijn gericht op het op zoveel mogelijk manieren toegankelijk maken van cultuuruitingen, door onder andere spreidingsbeleid (zowel sociaal als geografisch) en prijsbeleid.
- Verdienen (economisch perspectief): Dit perspectief uit zich in (interesse voor) de ontwikkeling van marktprijzen van hedendaagse beeldende kunst en heeft ook zijn weg gevonden in het cultuurbeleid. Daarbij ligt het accent behalve op ondernemerschap en het realiseren van eigen inkomsten vooral op de economische externe effecten die met cultuur te realiseren zijn. Vanuit dit perspectief kan het om economische redenen effectief of legitiem zijn om cultuurbeleid te voeren. Zo kan erfgoed, in de vorm van een mooi stadsgezicht, positieve externe effecten genereren door toeristen aan te trekken.

In het rapport van WRR wordt gesteld dat het benoemen van verschillende waarden en het opsommen van (positieve) effecten niet automatisch leiden tot het vaststellen van doelen van cultuurbeleid. Dat cultuur – in al haar facetten – bepaalde effecten sorteert, hoeft niet te betekenen dat de overheid die effecten in haar cultuurbeleid ook moet nastreven. Een te sterke focus op de verschillende waarden en effecten van cultuur kan een herijking van het cultuurbeleid in de weg zitten, omdat het uitnodigt om cultuur vooral te bezien in relatie tot andere beleidsterreinen, zoals economie, zorg, welzijn en democratie. En als de waarde van cultuur vooral is gelegen in haar maatschappelijke effecten en verbinding met andere beleidsdomeinen, wat blijft er dan over van de eigenstandige betekenis en kwaliteit van cultuur? Deze vragen dwingen tot een kritische doordenking van het huidige cultuurbeleid. Binnen het missiegedreven innovatiebeleid gaat het vooral over de effectiviteit van de bijdragen die de creatieve industrie kan leveren aan het oplossen van maatschappelijke uitdagingen. De creatieve

industrie kan bijvoorbeeld van betekenis zijn voor noodzakelijke transitie rondom klimaat, veiligheid, gezondheid en voedselkwaliteit. Onderzoek naar de waarde en waardering van creativiteit en creatieve productie in dit soort transitie is een belangrijke opgave.

KUNSTEN2030 moet worden gezien als een inspiratiebron die voeding biedt voor veranderingsprocessen in de culturele en creatieve sector en de context waarbinnen zij opereert. Deze visie is opgesteld door Kunsten '92, de belangenorganisatie voor de hele culturele en creatieve sector, met meer dan 420 leden uit alle disciplines: van de kunsten tot nieuwe media, design, musea en monumenten, en van makers tot organisaties. De richting wordt bepaald door zes gidsende principes, handvatten of uitgangspunten die worden geconcretiseerd door interventies. De gidsende principes kunnen ook gezien worden als de fundering onder het nieuwe systeem, het weerspiegelt de idealen en motieven van het handelen.

De zes gidsende principes zijn:

1. Iedereen heeft wat met kunst en cultuur
2. Nieuwe waarden, nieuwe mentaliteit
3. De kracht van het ecosysteem – It takes two to tango
4. Vertrouwen bouwen: overheid en sector erkennen gedeeld belang
5. De gemeenschap als vliegwiel voor een rijke cultuur
6. De deelcultuur als norm.

Figuur 1: De zes gidsende principes – KUNSTEN2030 (Bron: <https://kunsten2030.kunsten92.nl/>)

5.3 Cultuureducatie en amateurkunst

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst benadrukt in de campagnefilm 'Cultuur deel je!' de maatschappelijke waarde van cultuur om aan te geven dat politici meer zouden moeten doen voor cultuureducatie en cultuurparticipatie. *Goede culturele voorzieningen zijn onmisbaar in elke gemeente en provincie: zij geven inwoners de mogelijkheid verhalen te delen, anderen te ontmoeten en hun creatieve talenten te ontwikkelen. Een rijk cultureel klimaat verhoogt de kwaliteit van de leefomgeving en zorgt voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Daarom is het van belang om cultuur op te nemen in het verkiezingsprogramma of coalitieakkoord.*⁸

Cultuurparticipatie is van grote waarde zowel intrinsiek, voor het individu, als maatschappelijk, voor de samenleving als geheel. Het actief deelnemen aan cultuur helpt artistiek-creatieve, innovatieve en sociale competenties te ontwikkelen. Deze competenties dragen bij aan het zelfstandig functioneren van mensen en aan het nemen van verantwoordelijkheid, wat zijn weerslag heeft op maatschappelijke participatie. Een sociale component van cultuurparticipatie is de versterking van min of meer georganiseerde verbanden en van de sociale cohesie en samenhang in plattelandsgebieden en in de stedelijke omgeving. Community arts bijvoorbeeld verbindt op lokaal en regionaal niveau de cultuurparticipatie met wonen, wijken en bedrijven. Het is wenselijk dat cultuurparticipatie toegankelijk is voor iedereen die dat wil, zowel voor kinderen en jongeren als volwassenen, in de vrije tijd en dicht bij huis. De waarde van amateurkunst vloeit niet alleen voort uit de producten van amateurs. Amateurkunstbeoefening heeft ook positieve bijeffecten. Zo stimuleert ze de cognitieve en creatieve ontwikkeling van deelnemers en is ze goed voor de sociale cohesie.

Binnenschoolse cultuureducatie wordt vaak aangeduid als cultuuronderwijs. Leerlingen leren over cultuur door er actief mee bezig te zijn en zelf iets te maken. Ze leren van het kijken en luisteren naar cultuuruitingen, van cultuurbezoek en van lezen over cultuur. En door te reflecteren op eigen werk en dat van anderen. Via cultuureducatie ontwikkelen leerlingen culturele competenties en talenten. Zij doen kennis op over cultuur als fenomeen en als expressiemiddel. Ze ontwikkelen culturele vaardigheden en een open houding ten aanzien van cultuur.⁹ Effecten van cultuureducatie op sociaal-emotionele aspecten van de ontwikkeling.

Cultuureducatie heeft effect op sociaal-emotionele ontwikkeling¹⁰:

- Emotionele ontwikkeling heeft te maken met zelfbesef en zelfmanagement (zelfvertrouwen, positief in het leven staan, eigenwaarde, zelfregulatie, kunnen omgaan met emoties, veerkracht).
- Sociale ontwikkeling gaat over het besef van de ander en daarmee om kunnen gaan (ervaren van steun, omgaan met anderen, inleven in anderen, samenwerken, relaties hanteren).
- Morele ontwikkeling gaat over keuzes maken, omgaan met regels en conflicthantering.

---

⁸ LKCA (2020). campagne 'Cultuur deel je!'

⁹ Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (2019). WHO bevestigt: kunst en cultuur bevorderen de gezondheid

¹⁰ idem

Figuur 2: Schematische weergave de waarde van cultuur op school en in de vrije tijd (Bron: LKCA, campagne 'Cultuur deel je!')

5.4 De maatschappelijke waarde van erfgoed

De waarde die mensen aan bepaalde stukken toekennen, wisselt van generatie tot generatie. Dat kan een waarde in geld zijn, maar ook wetenschappelijk of emotioneel. Wat we bewaren als erfgoed en waar we ons ten aanzien van toekomstige generaties verantwoordelijk voor voelen, zegt evenveel over de huidige generatie als over de voorbije generaties.

Erfgoed heeft veel te maken met de identiteit van personen of gemeenschappen. Met erfgoed brengen we een beeld van onszelf naar buiten. Iedere gemeenschap pronkt graag met haar erfgoed en veel lokaal erfgoed wordt voorgesteld als iets heel unieks of streekeigen. Met erfgoed onderscheiden we ons van de anderen. Meestal gaan we die onderdelen uit ons erfgoed kiezen die het best beantwoorden aan het zelfbeeld. Erfgoed stimuleert kunst en de economie. Hoewel erfgoed in vele gevallen breder is dan kunst, kan het wel impulsen geven aan de kunst. Het bewaren van erfgoed kan dus leiden tot creatie en innovatie. Ook op economisch vlak is erfgoed een niet te onderschatten factor. Het speelt een rol in stads- en streekontwikkeling als motor van cultuurtoerisme.

Op dit moment wordt de Overijsselaacademie nieuwe stijl (instituut voor regionale geschiedenis, taal en cultuur) ontwikkeld, vanuit de visie op dat regionale geschiedenis, taal en cultuur van waarde zijn voor vandaag en morgen. Want zonder het verleden te kennen, kunnen we het heden niet begrijpen, terwijl we dat nodig hebben om richting te kunnen geven aan de toekomst. Daarom wil de Overijsselaacademie nieuwe stijl de organisatie zijn die helpt met het bouwen aan de toekomst, op het fundament van het

verleden. Dat doet zij door het leveren van de verhalen uit het verleden die relevant zijn voor de vraagstukken en veranderingen van nu. Dit zijn regionale verhalen over geschiedenis, taal en cultuur, het DNA van de regio's in Overijssel. Hiermee wordt niet alleen de identiteit versterkt, maar wordt gezorgd dat immaterieel erfgoed behouden blijft en ontwikkeld wordt om door te geven aan volgende generaties.

5.5 De maatschappelijke waarde van de bibliotheekvoorzieningen

De maatschappelijke waarde van de bibliotheekvoorzieningen is dat ze een laagdrempelige, prettige plek voor kennis en ontspanning zijn. Iedereen is welkom en heeft allerlei mogelijkheden om kennis op te doen, te ontspannen en zich te ontwikkelen, voor weinig of geen geld. De bibliotheek maakt kennis toegankelijk voor mensen die minder geld hebben. Een andere meerwaarde ligt op de domeinen zelfredzaamheid en sociale binding.

De Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen stelt vast wat het doel is van de openbare bibliotheek, namelijk het geven van publieke toegang tot informatie en cultuur. Het publieke karakter krijgt vorm in de waarden die de openbare bibliotheek heeft en die dus ook in de wet zijn opgenomen: betrouwbaarheid, onafhankelijkheid, authenticiteit, pluriformiteit en toegankelijkheid.

Er zijn vijf functies voor een openbare bibliotheek geformuleerd:

1. ter beschikking stellen van kennis en informatie;
2. bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie;
3. bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur;
4. organiseren van ontmoeting en debat;
5. laten kennis maken met kunst en cultuur.

De provincie ondersteunt bibliotheken door het bibliotheekbeleid te verbinden met het beleid rondom sociaal domein, onderwijs, cultuureducatie, digitale inclusie en de bestrijding van laaggeletterdheid.

5.6 De stedelijke culturregio's in de provincie Overijssel

Stedelijke culturregio's kunnen volgens de Raad voor Cultuur¹¹ een sleutelrol vervullen in het cultuurbestel. Een dergelijke regio vormt volgens de Raad voor Cultuur een cultureel ecosysteem, waarin betrokken partijen in nauwe samenwerking met elkaar kunnen inspelen op de samenstelling en behoefte van de bevolking en de identiteit van de regio. 'Het draagt daardoor bij aan de leefbaarheid van en saamhorigheid in wijken en kleinere gemeenten, en aan het vestigingsklimaat voor bedrijven. Iedere stedelijke culturregio kan zich bovendien onderscheiden met zijn eigen culturele aanbod. Het maakt een streek tot een geliefde bestemming voor toeristen, tot een broedplaats van creatief talent of tot een schatkamer voor liefhebbers van geschiedenis. Binnen de stedelijke culturregio ziet de Raad voor Cultuur veel mogelijkheden tot samenwerking en afstemming; tussen verschillende culturele instellingen, maar ook tussen culturele instellingen en andere maatschappelijke sectoren. Om te weten hoe ingespeeld kan worden op de specifieke kenmerken van een regio, door bijvoorbeeld beleidsmakers of medewerkers van culturele organisaties en instellingen, is het van belang te weten wat die regio kenmerkt.

---

¹¹ Raad voor Cultuur (2017). *Cultuur voor stad, land en regio. De rol van stedelijke regio's in het cultuurbestel.*

Begin 2018 nodigde de minister van OCW gemeenten en provincies uit om te komen tot stedelijke cultuurregio's. Dit resulteerde in de totstandkoming van 15 regio's, waarbinnen de afgelopen jaren cultuurbeleid werd afgestemd en werd samengewerkt aan het versterken van de culturele infrastructuur. Drie van de vijftien regio's die na de uitnodiging van de minister een profiel indienden zijn Overijsselse regio's: Zwolle, Twente en Stedendriehoek¹². In ieder stedelijke cultuurregio werd een proeftuin uitgevoerd om culturele vernieuwing in de regio te stimuleren.

De stedelijke regio's hebben een meerwaarde voor:

1. Versterking van de culturele samenhangende infrastructuur (basis en keten en top, inclusief het potentiële publiek en bezoekersstromen) in de betreffende regio.
2. Afstemming (stroomlijnen) van beleid en instrumenten tussen de in de regio samenwerkende overheden (als voorwaarde voor 1).
3. Afstemming tussen de ontwikkelingen in de regio en het rijksbeleid.

Samen met de stedelijke cultuurregio's Twente, Zwolle en Stedendriehoek en in samenwerking met de hierbij betrokken gemeenten ziet de SER Overijssel mogelijkheden om verdere invulling te geven aan de identiteit van de regio's en de doelen die voor de komende periode gesteld kunnen worden.

6 Economische impact

6.1 Belang voor de economie van vandaag en morgen

Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw is er meer en meer aandacht voor de economische dimensie van kunst en cultuur¹³. Er is een groeiende belangstelling voor een breder aanbod aan artistieke uitingen en er wordt hieraan meer geld besteed. Uit onderzoek van onder andere Gerard Marlet van Atlas voor gemeenten en bijvoorbeeld de Monitor Creatieve Industrie van iMMovator spreekt ook een toenemende aandacht voor het verband tussen cultuur en economie. Mommaas stelt dat de bredere culturele infrastructuur van publieke voorzieningen, van het erfgoed en de culturele opleidingen 'meeliften' met de nieuwe economie vanuit een 'meekoppelend belang'. Zij zijn nodig om een creatief en innovatief klimaat te krijgen waar inwoners, cultureel ondernemers en andere bedrijven zich willen vestigen. Bij het meten van economische waarde van cultuur wordt vooral aandacht besteed aan de culturele werkgelegenheid en bedrijvigheid. Ook is er aandacht voor kunst en cultuur ten opzichte van het vestigingsklimaat.

De WRR onderzocht de verbindingen tussen economie en cultuur. Er hebben zich belangrijke wijzigingen voorgedaan in de economische context waarbinnen productie, distributie en consumptie van cultuur plaatsvindt. Met de economisering van de samenleving zijn, net als op andere terreinen, marktdenken en marktwaarden invloedrijk geworden in het culturele domein. Tot aan de jaren zeventig refereerden beleidsteksten wereldwijd niet of nauwelijks aan cultuureconomische aspecten en werden (hoge) cultuur en economie zelfs als tegenpolen gezien. De verbreding van het cultuurbegrip van kunst en erfgoed naar populaire cultuuruitingen vanaf de jaren zeventig heeft ook populaire, en commercieel geproduceerde cultuuruitingen het cultuurbeleid binnengetrokken. Door de 'esthetisering' van de

---

¹² De 'portretten' van de Overijsselse stedelijke cultuurregio's zijn opgenomen als bijlage 6.

¹³ H. Mommaas (2012). *De waarde van cultuur: naar een nieuw cultureel zelfbewustzijn in Brabant*.

economie, waarbij de vormgeving van producten en diensten steeds meer gewicht in de schaal legt bij de strijd om consumenten aandacht, is bovendien aandacht gekomen voor de 'culturele' aspecten van de economie. Door het samenspel van deze ontwikkelingen wordt 'cultuur' in toenemende mate als een bron van economische dynamiek gezien, en zijn vele beleidsmakers geïnteresseerd geraakt in de stimulering van wat gaandeweg de 'creatieve economie' is gaan heten.

Recente cijfers over de culturele en creatieve sector zijn door RaboResearch gepubliceerd¹⁴. De culturele en creatieve sector voegt op allerlei vlakken waarde toe: de sector creëert werkgelegenheid, draagt bij aan het vestigingsklimaat en creëert waarde voor andere delen van de economie. Ook is er een belangrijke rol weggelegd voor de sector in de economie van morgen. De culturele en creatieve sector draagt direct bij aan de Nederlandse economie in de vorm van toegevoegde waarde en werkgelegenheid. Het aandeel van de sector in de totale Nederlandse toegevoegde waarde was vrijwel stabiel tussen 1995 en 2016 en bedroeg 2,3 procent in 2016. Wanneer we dit percentage toepassen op het bbp van 2019, dan bedraagt de totale toegevoegde waarde van de creatieve en culturele sector 15,6 miljard euro. De sector was tevens goed voor 148.090 banen in 2018, wat neerkomt op ongeveer 1,7 procent van het totale aantal banen. Bovendien waren er in hetzelfde jaar 134.500 zelfstandig ondernemers actief in de sector – dit is ongeveer 10,8 procent van het totaal aantal zzp'ers. Een groot deel van de cultuursector bestaat uit zzp'ers en werknemers met flexibele contracten.

Volgens het CBS bestaat de sector uit drie subsectoren:

- creatieve zakelijke dienstverlening (architecten, ontwerpers, reclamebureaus etc.);
- kunsten en cultureel erfgoed (musea, beeldende kunst, podiumkunsten etc.);
- media- en entertainmentindustrie (film- en muziekproductie, bioscopen, uitgeverijen, omroepen etc.).

In de onderstaande figuur wordt weergegeven welke economische betekenis (werkgelegenheid en bedrijvigheid) deze sectoren in Overijssel in 2021 hebben.

Figuur 3: Werkgelegenheid en bedrijvigheid cultuur en creatieve sector (Bron: team Advies en Onderzoek provincie Overijssel; cijfers over 2021)

	aantal werkzame personen (werkgelegenheid)	aandeel werkgelegenheid in de economie	aantal vestigingen	aandeel vestigingen in de economie
Creatieve zakelijke dienstverlening	3.259	0,5%	1.651	1,5%
Kunsten	7.589	1,2%	4.940	4,4%
Media & Entertainment	4.190	0,7%	2.498	2,2%
Totaal cultuur en creatieve sector	15.038	2,4%	9.089	8,1%

Er kan breder gekeken worden dan alleen uitgaan van de drie bovengenoemde bedrijfstakken die tot de cultuur- en mediasector worden gerekend; er kunnen goederen en diensten geproduceerd worden die als cultuur en media kunnen worden bestempeld. Immers: ook bedrijfstakken buiten de culturele sector kunnen cultuurgoederen produceren, evenals de cultuursector ook andere producten dan

¹⁴ RaboResearch (2022). 'Het economische belang van de culturele en creatieve sector'

cultuurgoederen kan voortbrengen. In de Monitor creatieve industrie 2021 is vastgesteld dat naar schatting meer dan de helft van de creatieve professionals werkt buiten de creatieve industrie, in andere bedrijven en organisaties binnen economie en maatschappij. Wanneer bedrijven bepaalde creatieve competenties en skills permanent nodig hebben, nemen ze zelf creatieven in dienst in plaats van ze in te huren bij creatieve zakelijke dienstverleners. Deze 'embedded creatives' zorgen ervoor dat de creatieve hefboom bedrijfsintern werkt.

De rol en betekenis die creatieve industrie en creatieve professionals voor steden en regio's vervullen, is dat zij zorgen voor een creatief en innovatief klimaat, ze vormen een essentieel onderdeel van een bloeiend urbaan milieu. Innovatie- en concurrentievermogen zijn in de creatieve economie steeds meer afhankelijk van de menselijke capaciteit om op basis van nieuwe concepten en ideeën waarde te scheppen. Een belangrijk deel van die dynamiek voltrekt zich in steden. Kleine ondernemingen en zzp'ers kunnen binnen de context van steden door onderling samen te werken de schaal bereiken die ze zelfstandig niet kunnen realiseren. Steden bieden de context voor de bloei van de creatieve economie en bouwen op hun beurt weer op de bedrijvigheid die de creatieve industrie voor de stad oplevert.

De sector draagt ook buiten de gangbare economische maatstaven voor waardecreatie bij aan de economie. De aanwezigheid van een creatieve industrie is allereerst positief voor het vestigingsklimaat van regio's. Het speelt een belangrijke rol in het imago dat de regio's uitstralen. Bovendien verhoogt het de kwaliteit van leven in de steden, wat weer een aantrekkingskracht kan hebben op talent dat actief is in andere sectoren. Tegelijkertijd kan de aanwezigheid van een creatieve klasse een belangrijke factor zijn in de beslissing van bedrijven om zich te vestigen in de regio's.

In de Monitor creatieve industrie 2021 wordt geconstateerd dat waarde van creativiteit moeilijk meetbaar is, omdat deze vaak op indirecte wijze tot uiting komt. Een belangrijke economisch impuls die uitgaat van de creatieve industrie wordt aangeduid met het crossover-effect. In essentie gaat het er om dat creatieve bedrijven, over de grenzen van de eigen sector heen, waarde creëren voor andere sectoren, bedrijfstakken of domeinen. Op basis van zogenaamde creatieve inputs draagt de creatieve industrie bij aan innovatie in de rest van het bedrijfsleven, maar ook bij de overheid en andere organisaties. De creatieve industrie versterkt daarmee het innovatievermogen en de concurrentiekracht van haar klanten, bijvoorbeeld door het leveren van grensverleggende productontwerpen of het uitstippelen van een effectieve communicatiestrategie of marketingcampagne. Deze vorm van waardecreatie komt niet terug in de bestaande statistieken.

Creatieve bedrijven en instellingen voegen ook waarde toe over de grenzen van hun eigen sector heen. De creatieve sector is een broedplaats voor ideeën en de ontwikkelde concepten kunnen dienen als katalysator voor innovatie elders. Derden hoeven niet altijd te betalen voor deze concepten, maar kunnen er wel gebruik van maken en erdoor worden geïnspireerd. Een creatieve uiting kan dan dienen als input voor een nieuw product, nieuw design of nieuwe reclamecampagne. De creatieve en culturele sector draagt daardoor bij aan de innovatie- en concurrentiekracht van bedrijven in andere sectoren. In verschillende rapporten¹⁵ wordt benadrukt dat culturele kwaliteiten enerzijds steeds belangrijker worden voor de algehele veerkrachtigheid en ontwikkeling van de maatschappij, die zich laat kenmerken

---

¹⁵ Mommaas (2012). *De waarde van cultuur. Naar een nieuw cultureel zelfbewustzijn in Brabant.*

als een kenniseconomie waarin creativiteit, zelfexpressie en culturele exploratie centraal staan. Anderzijds zou door het groeiende sociaal en economisch belang van kunst en cultuur de intrinsieke waarde van kunst, of cultureel-artistieke waarde, steeds verder uit het oog raken. Tegenwoordig is er dus vooral aandacht voor het economisch potentieel van cultuur, mede vanwege het feit dat creatieve en innovatieve kracht binnen steeds meer sectoren een waardevol bezit is geworden.

De cultuursubsidies worden toegekend op basis van vooral de meetbare impact van kunst en cultuur. Een positieve subsidiebeoordeling hangt grotendeels af van kengetallen en prestatiecijfers, wat aantoont dat op beleidsniveau de overtuiging heerst dat de economische prestaties van kunst haar waarde weerspiegelen. Door cultuurwetenschappers¹⁶ wordt gepleit voor een meer kwalitatieve benadering van de waarde van cultuur binnen overheidsbeleid, waarbij te meten effecten van kunst en cultuur niet meer het belangrijkste uitgangspunt vormen. Doordat de beleidsmakers zich richten op de meetbare economische impact, wordt een groot deel van de wijze waarop kunst en cultuur waarde creëert voor mens en maatschappij, maar die niet direct leidt tot economische winstgevendheid, genegeerd. In de scriptie van Rosalie Vaarten¹⁷ is een overzicht gemaakt van verschillende intrinsieke en extrinsieke waarden van kunst en cultuur. In haar onderzoek richt ze zich op de verschillende manieren van legitimering van cultuur. Haar overzicht is als bijlage 5 toegevoegd in dit achtergrondrapport.

6.2 Relatie economie-ruimte-cultuur

Kunst en cultuur worden in verband gebracht met sociale en culturele waarden (artistieke en persoonlijke ontwikkeling, het verhogen van diversiteit en het versterken van identiteit), maar sinds enige jaren neemt ook de aandacht toe voor de economisch-ruimtelijke waarden. Één belangrijke relatie tussen cultuur en economie ontstaat doordat de aanwezigheid van kunst- en cultuuraanbod tot een aantrekkelijk arbeidsaanbod leidt. In het rapport 'Pas de deux? Het ruimtelijke samenspel van cultuur en economie in Nederland; een beleidsverkenning' van Regioplan is een ruimtelijke component uitgelicht in de relatie cultuur-menselijk kapitaal-economisch presteren. Op macroniveau wordt een ruimtelijke overlap gezien tussen economisch presteren (woon- en werkplekken kenniseconomie) en het aanbod van culturele voorzieningen. Er bestaat een duidelijke, zich ruimtelijk manifesterende, wisselwerking tussen kenniswerk en economisch presteren. De relatie tussen cultuur en economie is ruimtelijk, stedelijk of regionaal gezien echter geen simpele pas de deux, maar een complex spel van relaties op regionale en interregionale schaalniveaus en binnen interstedelijke netwerken. Met name gespecialiseerde cultuurvoorzieningen hebben een interstedelijk en interregionaal marktgebied. Steden en regio's zonder gespecialiseerde voorzieningen kunnen profiteren van voorzieningen in andere steden en regio's, mits ze goed bereikbaar zijn. In het onderzoek van Regioplan wordt geconcludeerd dat cultureel stimuleringsbeleid gericht op stedelijke specialisatie en interstedelijke en (inter)regionale afstemming en samenwerking breder zou moeten zijn dan alleen een focus op fysieke voorzieningen ('stoelen') en programma. Ook ondersteunende domeinen, waaronder onderwijs en werkplaatsen (broedplaatsen) en kwaliteiten van de lokale omgeving, zoals de openbare ruimte, dragen bij aan een sterk cultureel klimaat.

Er zijn meer relaties tussen cultuur, cultureel aanbod en de economische vitaliteit van regio's en steden. In het bovengenoemde onderzoek komt naar voren dat er steeds meer ruimtelijke uitsortering van

---

¹⁶ Gielen et. Al. (2014). *Waarde van cultuur*.

¹⁷ Rosalie Vaarten (2022). *De legitimering vergeleken*.

bevolkingsgroepen langs de lijnen van inkomen en opleiding plaatsvindt. Lagere inkomensgroepen en lager opgeleiden lijken uit de aantrekkelijke delen van de steden en landelijke gebieden te worden verdrongen. Bij het voorkomen en bestrijden van dergelijke maatschappelijk en economisch ongewenste ontwikkelingen kan cultuur een zinvolle bijdrage leveren. Culturele activiteiten en initiatieven kunnen eraan bijdragen dat die sociaaleconomische en ruimtelijke scheidslijnen zich niet verdiepen en verscherpen.

Economische vitaliteit wordt niet alleen beïnvloed door kenniswerkers. Andere economische sectoren dragen in grote mate bij aan de regionale economie. Ruimtelijk cultuurbeleid gericht op een vitale samenleving dient daarom een brede scope te hebben en ook andere groepen in de samenleving te bereiken. Amateurtoneel, muziekverenigingen, cultuuruitingen op informele plekken zijn van belang voor de vitaliteit van een regio of stad. Deze vormen van cultuur bereiken ook jongeren en minder hoog opgeleiden. Het zorgt voor vitaliteit, het levert energie en 'zuurstof' voor de lokale samenleving.

Samenwerking op regionaal en interregionaal niveau kan meerwaarde opleveren. Zoals in het innovatiebeleid veel aandacht is voor ontwikkelen en stimuleren van regionale en lokale ecosystemen en open innovatie-omgevingen, zou ook het cultureel beleid vanuit een lokale en/of regionale basis vormgegeven kunnen worden. De eigenheid en onderscheidend vermogen van de regio kan daarbij een belangrijke rol spelen in de verdere uitbouw van een cultureel productiemilieu. Daarvoor is ruimte in de letterlijke zin nodig, om in te wonen en te werken, maar ook ruimte in figuurlijke zin, zoals financiën, vertrouwen en experimenteertijd.

6.3 De SER Overijssel over de relatie cultuur en economie

De SER Overijssel vindt het belangrijk dat de economische impact van cultuur en de creatieve sector onderkend wordt. Maar het is goed om dat niet leidend te laten zijn. In het huidige beleid van de provincie Overijssel staat de economische impact niet centraal, in tegenstelling tot het cultuurbeleid in de voorgaande twee collegeperiodes. Volgens de SER Overijssel is het ook niet wenselijk om voor de volgende coalitieperiode economische aspecten weer als bepalend voor de invulling van het cultuurbeleid te laten zijn. De SER Overijssel ziet mogelijkheden binnen het beleid om aandacht te besteden aan cultureel ondernemerschap en daarmee bijvoorbeeld binnen het mkb- en innovatiebeleid speciale aandacht te besteden aan cultuur en de creatieve sector. Ook het positieve effect op het vestigingsklimaat en de vrijetijdseconomie moet niet onderschat worden. Uit diverse gesprekken in het kader van dit adviestraject is naar voren gekomen dat de creatieven zeker trots zijn op de economische impact van hun sectoren in Overijssel, maar benadrukken dat het vrijwel onmogelijk is om een realistisch beeld van deze impact in de statistieken weer te geven.

Zoals in de eerdere paragrafen in dit hoofdstuk is beschreven, spelen cultuur, de creatieve sector, cultuureducatie, amateurkunst en erfgoed een belangrijke rol voor de samenleving. Het breed stimuleren van een cultureel klimaat gaat verder dan de capaciteit van de voorzieningen en heeft betrekking op verschillende domeinen, zoals wonen, openbare ruimte, werkplaatsen, bedrijventerreinen, verkeer, economie, onderwijs en groen. Cultuur zou een plaats moeten krijgen in het beleid inzake de kwaliteit van de leefomgeving (Omgevingsvisie) en er mag meer gezien worden dat cultuur bijdraagt aan de

brede welvaart. Daarom vindt de SER Overijssel dat cultuur een integraal onderdeel zou moeten zijn van alle beleidsterreinen van de provincie.

Naast dit advies over cultuur en de creatieve sector adviseert de SER Overijssel binnenkort aan Gedeputeerde Staten over brede welvaart en het inzetten en monitoren van duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's). De reikwijdte van de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen is groot. Bewust of onbewust heeft iedereen met de SDG's te maken, ongeacht leeftijd, beroep of woonplaats. In de Tweede Nationale SDG-rapportage staat in de bijdrage van de Rijksoverheid: "Cultuur is niet een specifieke SDG, maar wel heel belangrijk voor het halen van de doelen. Ze verrijkt het individu en verbindt de samenleving. Dit versterkt de Nederlandse instituties en welvaart. Culturele rechten, erfgoed, diversiteit en creativiteit zijn kerncomponenten van menselijke en duurzame ontwikkeling."

Hieronder zijn voorbeelden genoemd waarbij cultuur gerelateerd wordt aan een aantal SDG's¹⁸:

SDG 1: Geen armoede

Cultuuruitingen, diensten, goederen en erfgoedsites kunnen bijdragen aan een inclusieve en duurzame economische ontwikkeling.

SDG 3: Goede gezondheid en welzijn

Gezondheidsbeleid en -programma's moeten cultureel relevant zijn, rekening houdend met lokale gebruiken, evenals integratie van traditionele gezondheidssystemen en artsen. Deelname aan het culturele leven kan bijdragen aan verbetering van gezondheid en welzijn, zoals erkend door een toenemend aantal onderzoeken en voorbeelden[5].

SDG 10: Ongelijkheid verminderen

Culturele participatie kan bijdragen aan empowerment en de inclusie van alle mensen bevorderen, ongeacht leeftijd, geslacht, handicap, ras, etniciteit, afkomst, religie of economische of andere status. Kunstenaars en creatieve professionals kunnen bij het ontwerp en de presentatie van (migratie-)verhalen een stem geven aan ontwikkelingslanden.

SDG 13: Klimaatactie

Er bestaan verbanden tussen culturele activiteiten, traditionele kennis en ecologisch duurzame praktijken, die moeten worden onderzocht en bevorderd. Creatieve professionals kunnen worden betrokken bij bewustmakingsactiviteiten over klimaatverandering.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat in een publicatie van UNESCO cultuur wordt gezien als een aanjager van duurzame ontwikkeling. Als motor van duurzame ontwikkeling zorgt cultuur voor de doeltreffendheid van acties in andere sectoren en beleidsgebieden. Cultuurgerichte acties die prioriteit geven aan participatieve processen en lokale oplossingen, bevorderen het eigenaarschap van de gemeenschap en dragen ook indirect bij aan bredere ambities voor vrede, sociale inclusie, fundamentele vrijheden en culturele diversiteit.

Uit de in dit achtergronddocument bij het SER-advies besproken onderzoeken wordt duidelijk dat het gevaar dreigt, dat het belang van kunst en cultuur teruggedrongen zou kunnen worden tot een puur instrumenteel-economisch nut. Volgens de SER Overijssel is het onwenselijk dat kunst en cultuur slechts met economische argumenten worden gelegitimeerd, onder andere omdat hierin een belangrijk gevaar schuilt voor het voortbestaan van de beschikbare publieke steun voor cultuur. Het is van belang om na

¹⁸ <https://www.dedikkeblauwe.nl/news/hebben-kunst-cultuur-een-plek-binnen-de-sdg-s-het-antwoord-is>

te denken over de waarde van cultuur. Het is niet zo dat de economische impact geen rol zou moeten spelen in de legitimering van kunst en cultuur, maar deze moet gezien worden als één van meerdere manieren waarin de waarde van kunst tot uiting kan komen.

7 Wat adviseert de SER Overijssel

Uit het literatuuronderzoek, werkbezoeken en gesprekken met verschillende experts (o.a. via een expertmeeting) komt de SER Overijssel met een aantal aanbevelingen voor de provincie Overijssel om op korte en lange termijn werk te maken van herstel en transitie van het culturele ecosysteem.

Het onderwerp van dit advies kan breed worden beschouwd. Er zijn veel interessante publicaties over dit onderwerp. De adviescommissie is erin geslaagd om zoveel mogelijk relevante experts bij het adviestraject te betrekken. In het adviestraject is de SER Overijssel tot inkadering gekomen door verschillende aspecten te belichten. Er zijn echter thema's die uitgebreider aan bod komen dan sommige andere thema's.

Hoofdadvis I

Beschouw cultuur en de creatieve sector als een integraal onderdeel en een onmisbare factor om brede welvaart in de provincie Overijssel te bereiken; stel in het provinciale beleid de sociaal-maatschappelijke impact van cultuur en de creatieve sector centraal.

Hoofdadvis II

Stel een structureel budget beschikbaar ten behoeve van de toekomstbestendigheid van de sector, ontwikkel een toekomstgerichte integrale meerjarige visie op cultuur en de creatieve sector; maak daarbij gebruik van de kracht van de stedelijke cultuurregio's en bestaande structuren (ecosystemen), zet provinciale financiële middelen in ter ondersteuning van bestaande ecosystemen en het opbouwen van nieuwe.

De twee hoofdadvisen zijn met elkaar verbonden door de deeladviezen. In de deeladviezen worden verschillende aspecten behandeld, die in de ogen van de SER Overijssel belangrijk zijn voor de invulling van de rol van de provincie Overijssel.

Deeladvies I

Kies voor een benadering van cultuur als een publieke dienst: toegankelijk voor iedereen en een verbindende factor in de samenleving.

Aanbevelingen

Doorbreek traditionele patronen en de grenzen tussen verschillende beleidsterreinen (cultuur, onderwijs, zorg, openbare ruimte, leefbaarheid, innovatie, bedrijven en welzijn) binnen het provinciale beleid en stimuleer dat deze benadering ook door andere overheden (gemeenten) en de maatschappelijke sectoren zelf wordt omarmd.

Deeladvies II

Maak gebruik van de kracht van de regio's bij het invullen van het cultuurbeleid van de provincie; vervul de rol van de verbinder binnen en tussen deze regio's en tussen het Rijk, gemeenten en de provincie.

Aanbevelingen

Behandel de stedelijke culturele regio's in Overijssel (Twente, Regio Zwolle en Stedendriehoek) met respect voor hun identiteit, met daarbij aandacht voor een evenwichtige spreiding van middelen.

Deeladvies III

Beschouw cultuureducatie, cultuurparticipatie en amateurkunsten als een belangrijk onderdeel in het cultuurbeleid, vanwege hun rol bij de invulling en ontwikkeling van culturele basisvaardigheden.

Aanbevelingen

Ga in gesprek op lokaal en regionaal niveau en zorg in samenwerking voor het ontwikkelen van leerecosystemen voor de verbinding en versterking van de binnenschoolse en buitenschoolse cultuureducatie. Dit moet niet alleen een brede kennismaking bieden, maar ook verdieping en talentontwikkeling

Deeladvies IV

Investeer in het makersklimaat om daarmee de innovatiekracht en aantrekkingskracht van Overijssel te stimuleren, met speciale aandacht voor jong talent; maak robuuste voorzieningen toegankelijk voor iedereen

Aanbevelingen

Zorg voor aantrekkelijke en betaalbare werkruimtes en broedplaatsen en bied optimale begeleiding bij onderzoek, experimenten en ontwikkeling. Verbind makers, podia en gemeenschappen met elkaar.

Deeladvies V

Beschouw cultuur en de creatieve sector als een onmisbare factor die bijdraagt aan brede welvaart.

Aanbevelingen

Ondersteun cultuur, de creatieve sector, erfgoed, cultuureducatie en amateurkunst in hun rol als verbinder binnen en tussen gemeenschappen, vooral in een tijd dat er veel onrust is in de maatschappij. Kies bij de invulling van de faciliterende rol voor de handvatten van de brede welvaartbenadering of duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's). Gebruik hierbij de kennis en ervaringen van het bedrijfsleven in de regio's.

Deeladvies VI

Zorg voor de waarborg van de toekomstbestendigheid van de culturele en creatieve sector met daarbij aandacht voor stabiliteit én continuïteit.

Aanbevelingen

Draag bij aan de toekomstbestendigheid van de culturele en creatieve sector door te zorgen voor meerjarig provinciaal beleid, voldoende financiële middelen en mogelijkheden om aandacht te kunnen besteden aan actuele ontwikkelingen. Investeer in een meerjarige strategische digitaliseringsagenda voor cultuur.

Bijlagen bij advies
**De maatschappelijke en economische impact
van cultuur en de creatieve sector**
**Achtergrondrapport bij het advies
van de SER Overijssel**

Bijlage 1: Werkbezoek Tetem

Op 16 juni 2022 bracht de adviescommissie van de SER Overijssel werkbezoek aan Tetem.

Het programma van dit werkbezoek was als volgt:

<i>Programma onderdeel</i>	<i>Doel</i>
Presentatie door Wilja Jurg	Wat is Tetem
Kennismaking met het team en het product 'Make-it'	Team: Ontwikkelen van inclusieve organisatie die zo is ingericht dat mensen die dit willen een bijdrage kunnen leveren & arbeidsparticipatie.
	Product: kinderen en jongeren ontwerp- en maakvaardigheden aanleveren.
	Beroepsperspectief en zelfontplooiing
Kennismaking met leer-ecosysteem	Verbinden formele en non-formele leren van kinderen en volwassenen.
	Verbindingen stad en platteland.
	Vergroten inclusiviteit door discipline overstijgende samenwerking.
Presentatie Metaxmorphis	Begeleiden talent
(Raoumi ElSouraen en Lea Sprenger)	Werken aan maatschappelijke vraagstukken, ontwikkelen nieuwe materialen en nieuwe economische modellen
Presentatie Ella Buzo over tentoonstellingen	
Presentatie Ton Nieuwenhuis over 'Care for plants (and humans)'	Care for plants (and humans): Veranderingen in denken over Care (binnen onderwijs, cultuur en bedrijven)
Presentatie Christoph Hinske	Impactmeting leerecosysteem

Wat is Tetem

Tetem gelooft in een inclusieve samenleving waar mens en machine samenleven en elkaar versterken. Een samenleving met creatieve en kritische volwassenen die bewuste keuzen maken in de wijze waarop zij zich tot anderen willen verhouden en in de manier waarop zij omgaan met technologie. Een samenleving met slimme machines die niet alleen saai, zwaar en gevaarlijk werk overnemen maar ook kunnen leren, denken en besluiten. Een samenleving waarin menselijk inzicht, creativiteit en compassie onvervangbaar blijven.

Onze droom is dat elk mens zijn weg weet te vinden op het gebied van maakcultuur en technologie; ongeacht achtergrond, opleidingsniveau of sociaaleconomische status. Dat dit zelfstandig gebeurt, of met hulp van derden. Zowel binnen als buiten schooltijd. We willen dat ieder mens rijke leerpaden en ontwikkelkansen om zich heen kan zien. Want alleen dan kunnen mensen op basis van hun eigen nieuwsgierigheid, interesse en passie kiezen waar, wanneer en hoe ze zich willen ontwikkelen.

Tetem is programmamaker van tentoonstellingen en events en 'guide on the side' voor makers en talent. Samen met kunstenaars, ontwerpers, de technologische voorhoede en kritische denkers verkennen we de mogelijkheden van nieuwe technologische ontwikkelingen en reflecteren op maatschappelijke en ethische vraagstukken. De output van dit ontwerpend en artistiek onderzoek is input voor zowel de brede programmering van Tetem als voor de programmering van vele partners uit het netwerk.

Tetem is onderzoeker en ontwikkelaar. In ons eigen FabLab worden nieuwe werkvormen in de praktijk gebracht en wordt onderzocht hoe nieuwe technologieën kunnen worden toegepast binnen de samenleving. Ook onderzoeken we de wijze waarop communities leren en werken. In het project Make Health@Twente werken we samen met zorgprofessionals, mantelzorgers, mensen met een zorgvraag en ontwerpers aan open design-toepassingen voor de zorg. Tevens is Tetem partner in landelijke researchconsortia. Tetem heeft zich aangesloten bij PublicSpaces, waarin we samen met een coalitie van meer dan veertig publieke organisaties werken aan een eerlijker en veiliger ecosysteem voor software voor publieke organisaties om mee te werken. Samen met het UT-consortium AI4Youth onderzoeken we hoe AI van invloed is op de morele en sociale ontwikkeling van kinderen en hoe we bestaande ethische frameworks kunnen verbeteren. Met het Waag-consortium FLY (Futures Literacy Youth) onderzoeken we hoe wij jongeren de tools kunnen geven om hun toekomstbeelden vorm te geven en handelingsperspectief te ontwikkelen in de onzekere, complexe omgeving waarin ze leven.

Tetem is programmamaker van educatie- en participatie activiteiten gericht op de ontwikkeling van kinderen en volwassenen. Het programma wordt gerealiseerd en uitgevoerd in samenwerking met partners binnen een uitgebreid netwerk van cultuurinstellingen, underground initiatieven, bibliotheken, cultuurhuizen, bedrijven en het onderwijs. Tetem is kartrekker en heeft deze taak op zich genomen vanuit haar regiofunctie.

Make-it Team

Tetem gelooft dat beeldende kunst een belangrijke bijdrage levert aan de kwaliteit van de samenleving en een rol speelt in de ontwikkeling van mensen. We willen niet alleen kunst toegankelijk maken voor de samenleving, maar hierin ook grote groepen uit de samenleving een plek geven. Het realiseren van projecten voor mensen met een arbeidsachterstand is hier een onderdeel van. Tetem is van mening dat, als je betekenis wilt hebben voor mensen met een achterstandspositie, je het niet moet laten bij het realiseren van activiteiten en projecten alleen. Je moet véerder kijken en mensen met een arbeidsachterstand kansen bieden in de eigen organisatie.

Om een passende werkplek te kunnen bieden aan mensen met een sociale beperking of arbeidsachterstand, is het van belang dat een plaatsingsorganisatie hier klaar voor is. Re-integratie vraagt veel van de mensen om wie dit gaat. Op veel plekken in de maatschappij worden de zwaarste inspanningen ten aanzien van het re-integratie traject op de zwakste schouders (die van de reïntegrerende medewerker) gelegd. Tetem is van mening dat dit anders kan én moet en heeft de organisatie zo opgebouwd dat deze geschikt is voor het plaatsen van medewerkers met een arbeidsachterstand. Dit betekent transparante en goed vastgelegde werkprocessen, een bewuste keuze voor de communicatiestijl 'verbindend communiceren' en een team waarbij iedere medewerker (of je nou bedrijfsvoerder bent of marketingmedewerker) wordt getraind op coachende vaardigheden en het werken met mensen met sociale beperkingen.

Vanuit de wens om mensen met een achterstandspositie een plek te geven in de organisatie, heeft Tetem een aantal instrumenten en werkprocessen ontwikkeld. Hierdoor wordt het voor de reïntegrerende medewerker eenvoudiger om in kleine stapjes eigen competenties en vaardigheden, de werkzaamheden binnen de organisatie en tenslotte de arbeidsmarkt te verkennen en hiermee vertrouwd te raken.

Jaarlijks nemen 20 tot 30 mensen deel aan ons arbeidsparticipatie programma. Per jaar stromen 3 tot 6 deelnemers uit naar onderwijs of betaalde arbeid.

Make-it product

De Make-It kits zijn techniekpakketjes die de materialen leveren die veelal niet in de thuissituatie voorhanden zijn waar kinderen en jongeren van 6 t/m 15 jaar thuis mee aan de slag kunnen. Zo kunnen zij hun technische en creatieve vaardigheden ontwikkelen. Denk hierbij aan het maken van een bewegende robothand of een elektronische wenskaart of het bouwen van een prefab huis inclusief verlichting op zonne-energie. De Make-It kits zijn online te bestellen en bij elke kit is een online tutorial beschikbaar. De make-it kits worden ontwikkeld samen met bedrijven. Met deze bedrijven maken we ook andersoortige onderwijsprogramma's waarin zowel aandacht is voor de ontwikkeling van ontwerp- en maakvaardigheden als voor het beroepspectief.

Blog Nieuwe Make-it kit (dura Vermeer): <https://tetem.nl/nieuwe-make-it-kit-dura-vermeers-techniekhuis/>

En een blog over het project 'de zeven werelden van procestechnologie' wat samen met bedrijven en het ROC uitvoeren. <https://processyourfuture.nl/7werelden/>

Leerecosysteem

Tetem wil een actieve bijdrage leveren aan een cultureel, sociaal en op maken gericht ecosysteem, zowel op lokaal als regionaal niveau. Het ecosysteem bestaat uit bedrijven, onderwijs, overheden en culturele instellingen in de 14 Twentse gemeenten. Tetem deelt kennis en stelt het eigen netwerk open. Bedrijven en cultuurinstellingen leveren content als het gaat om innovatie, technologie en creativiteit. Samen met het onderwijs, cultuurhuizen en bibliotheken plaatsen we de ontwikkelingen in een voor jongeren en volwassenen betekenisvolle context. Zo werken we concreet en doelgericht aan een sterke lokale structuur en een regionaal netwerk. Wij doen dit omdat we geloven dat het delen van netwerk en kennis én het stimuleren van creativiteit en inventiviteit van belang is voor de artistieke, sociale en economische ontwikkeling van de regio.

Onze ambities voor de toekomst beginnen bij de jonge generatie, daar moet gezaaid worden wil je later kunnen oogsten. We creëren extra aandacht voor jonge mensen. We willen jonge mensen handvatten bieden om zichzelf te ontwikkelen, hen in positie brengen om hun toekomst vorm te geven en handelingsperspectief te ontwikkelen in de onzekere, complexe omgeving waarin ze opgroeien, zodat ze straks de uitdagingen van de toekomst het hoofd kunnen bieden en bij kunnen dragen in oplossingen. We kunnen - en willen - dit niet alleen doen. We werken daarom intensief samen met alle bibliotheken en cultuurhuizen en veel cultuurinstellingen in heel Twente. We participeren in lokale en regionale werkgroepen en stuurgroepen als Cultuureducatie Enschede, W&T en Duurzaamheidsmenu, Sterk Techniek Onderwijs (STO), Sociaal Cultureel domein (SoCu), Cross-TIC en het Cultuurberaad Enschede. Zo zorgen we voor een sterke verbinding tussen lokale structuur en het regionale netwerk en verbinden we het culturele domein met onderwijs en welzijn. We hebben structureel overleg met kennispartners als Rijnbrink, Waag, UT, Saxion en ROC. We onderhouden nauwe contacten met Twentse bedrijven en sectororganisaties als Praktijkcentrum voor Procestechologie, de High Tech bedrijven en de Metaaluni. Zo zorgen we voor een stevige verbinding van het bedrijfsleven en brengen we nieuwe kennis de regio in.

Maatschappelijk belang

Door in Twente te bouwen aan lokaal georiënteerde leerecosystemen leren kinderen lokaal beter hun weg te vinden. Het lokale en inclusieve karakter van de activiteiten werkt drempelverlagend m.b.t. deelname en stimuleert kruisbestuiving tussen publieksgroepen met diverse achtergronden. Hiermee komen we tot een betekenisvolle publieksuitwisseling en brede publieksspreiding. Het project zorgt voor een betere en proportionele verdeling van de middelen, waardoor aanbod en middelen voor alle lagen van de samenleving beschikbaar worden gemaakt.

Artistiek belang

Een artistiek belang van het programma is het blijvend versterken van het lokale culturele ecosysteem binnen alle deelnemende gemeenten. De activiteiten bieden een prikkel om samenwerkingen tot stand te brengen tussen verschillende domeinen die duurzaam en blijvend zijn. Deze samenwerkingen leveren complementaire kwaliteiten aan het culturele programma. Een ander artistiek belang gaat over e-cultuur. Het programma helpt e-cultuurinstellingen het publiek van de toekomst te vinden en e-cultuur begrijpelijk te maken.

Economisch belang

De leerecosystemen helpen jonge mensen zich voor te bereiden om 'straks' een plek in de samenleving in te nemen. Dit betekent leren/ervaren wat er in de samenleving speelt, het ontdekken van je eigen talenten en interesses en bekend raken met welke toekomstmogelijkheden er liggen op het gebied van studie en werk. Door organisaties uit verschillende domeinen te betrekken bij de leeromgeving krijgt een jong mens inzicht in de toepassingen van creatieve technologie en kunst, heeft hij/zij/die rolmodellen uit eigen omgeving en kan aangeboden kennis in de context van een eigen beroepsperspectief worden geplaatst. Op deze manier worden creatieve maakcultuur en technologische processen democratischer en inclusiever en ontwikkelen en behouden we talent voor de regio.

<https://www.techniekpact.nl/artikel/14-twentse-maakplaatsen-in-2022-uitgebreid-met-basislab>

<https://nl.linkedin.com/pulse/maker-festival-twente-2022-het-teken-van-futures-literacy-wilja-jurg>

<https://tetem.nl/het-leerecosysteem-wapen-in-de-strijd-tegen-kansenongelijkheid/>

Onderzoek en talent

Het nut en de noodzaak van nieuwe kennisontwikkeling en de behoefte aan onderzoek is met de steeds maar groeiende verstedelijking, de grondstoffen schaarste en alle veranderingen op het gebied van technologie, klimaat en demografie alleen maar toegenomen; nieuwe vragen moeten worden gesteld, een kritische stem is belangrijk, evenals het bieden van alternatieve kaders en oplossingen. De onderzoeken waar we aan werken zijn de basis voor onze programmering. Hierbij is sprake van een doorlopende wisselwerking tussen 'het onderzoek' en 'de praktijk/programmering'. Ons onderzoek richt zich op een aantal belangrijke maatschappelijke thema's. Een aantal onderwerpen hieronder uitgewerkt. Maar omdat onze interesse ligt breder en betreft 'de transitie van de veranderende samenleving'

Met de komst van het coronavirus is een hybride programmering binnen de cultuursector eerder gangbaar dan uitzondering geworden. Deze nieuwe vorm van programmeren - waarin fysieke en online activiteiten elkaar afwisselen en versterken - hebben voordelen als het gaat om het overbruggen van geografische afstanden, dit maakt dat een event potentieel een groter publieksbereik heeft. Maar het hybride programmeren is nog niet uitontwikkeld. Platformen die worden gebruikt dwingen een bepaald gedrag af. Het is belangrijk dat we als culturele sector meedenken over hoe deze ruimtes zich verder ontwikkelen. Dat we als sector een sterke digitale community gaan vormen, dat we zorgen dat het publiek blijft snappen wat er gebeurt, dat ook niet commerciële ruimten een kans blijven houden. Binnen het onderzoek 'hybride programmering' werken we samen met onder andere affect lab (Amsterdam), (DEN Kennisinstituut Cultuur en Digitalisering (Den Haag), Het Nieuwe Instituut (Rotterdam), Hogeschool van Amsterdam (Amsterdam) Impakt (Utrecht), Instituut of Network Cultures (Amsterdam), MU (Eindhoven), Overkill (Enschede), PublicSpaces (Amsterdam), STRP (Eindhoven) en The Hmm (Amsterdam).

Jongeren hebben de toekomst, maar zelden zitten ze aan tafel om mee te beslissen. En dat terwijl alle beslissingen die nu genomen worden, alsook de beslissingen die niet genomen worden, grote impact hebben op hun toekomst. Jongeren willen meebouwen aan de toekomst van onze planeet en onze samenleving. Future Lab Young (FLY) is een rondreizend laboratorium voor jongeren die aan de toekomst werken. Samen met jongeren gaan we op zoek naar de toekomstbeelden van jongeren die we niet zo vaak horen of zien. We zorgen ervoor dat de programma's relevant en aansprekend zijn voor jongeren door ze in co-creatie vorm te geven. FLY is er niet alleen voor hen, maar is van hen en met ons. In FLY werken we samen met Hanze Hogeschool (Groningen), Koninklijke Bibliotheek (Den Haag), Science Gallery (Rotterdam) en Waag (Amsterdam).

Tetem biedt makers de mogelijkheid een Ontwikkelweek te volgen ter verdieping van de eigen kunstenaarspraktijk, om het netwerk te verbreden en om te experimenteren met nieuwe technieken in het Lab. De juiste voorwaarden worden gecreëerd waaronder de maker diens leervraag kan beantwoorden. Tijdens de Ontwikkelweek zijn er verschillende ontmoetingen met het inhoudelijk programmteam van Tetem; er is ruimte voor artistieke uitwisseling, kritische reflectie en feedback. Ook wordt de maker in contact gebracht met bedrijven, kennispartners of andere relevante deskundigen, dit gebeurt tijdens een 'Ontwikkeldiner'. Proces en resultaten van de Ontwikkelweek worden gedocumenteerd.

Raoumi en Lea zijn twee makers die een ontwikkeltraject hebben gevolgd. Zij hebben onderzoek gedaan naar nieuwe materialen.

Een maker Bianca Carague) met wie we onlangs een traject hebben gedaan heeft ook een blog voor ons gemaakt.

<https://bianca-carague.com/blog-gen-c-children-of-2050>

<https://tetem.nl/event/corona-chronicles-afstand-dichterbij/>

<https://tetem.nl/make-health-gemaakt-voor-jou-met-jou-en-door-jou/>

Meting Impact Maakplaatsen (MIM)

Vanuit overheden en fondsen komt met regelmaat het verzoek om het bereik/resultaat van het leerecosysteem te meten. Wat wij dan kunnen is bereik en waarderingscijfers aanleveren maar eigenlijk wil je meer.

We zijn daarom samen met Saxion een onderzoek opgestart waarin we hebben gekeken naar de impact van het volledige op maakcultuur gerichte ecosysteem. In dit ecosysteem draagt iedereen bij aan de ontwikkeling, maar is het niet precies te duiden wie wat op zijn conto kan schrijven. Als ecosysteem werk je in gemeenschappelijkheid aan het verbeteren van de condities die maken dat het ecosysteem kan ontwikkelen en bloeien. We hebben samen meetpunten benoemd waaraan je kan zien of het ecosysteem zich goed ontwikkeld of juist niet.

Wij geloven dat we als individuele cultuurinstellingen moeten stoppen met het 'toe-eigenen' van resultaten. Als cultuurinstelling kan je het meeste impact maken als je je (middels een gelijkwaardige samenwerking) verbindt met andere domeinen en partners. Als je dit doet...zijn de resultaten niet van 1 partij maar van het netwerk.

Bijlage 2: Werkbezoek Cibap

Aanwezig:

Namens de SER

- Harry Webers
- Monique Daamen
- Clazinus Netjes
- Aljona Wertheim

Cibap

- Désirée Majoor (voorzitter CvB)
- Bart Schouten (lid CvB)
- 2-3 afgestudeerden Cibap
- Rob Zuidema (directeur Theater de Spiegel, interim zakelijk directeur De Fundatie, voorzitter bestuur Economic Board Regio Zwolle)
- Lisa Heethaar (creatief ondernemer, netwerkregisseur HCA-sectortafel Creatieve Industrie)

Programma

15.00 – 15.15 uur   Ontvangst, lopen langs de werkplaatsen naar de Ontwerpfabriek

15.15 – 16.45 uur: Presentaties en gesprek

- Waar zijn we: Cibap (CvB Cibap)
- Ecosysteem (CvB Cibap)
- Rob Zuidema (Cultureel ondernemerschap & Economic board Regio Zwolle)
- Lisa Heethaar (creatief ondernemerschap; bedrijven en economie in de regio)

Vakschool voor de creatieve industrie

**vakschool
voor vormgeving**

5 kerncompetenties

creativiteit & vormgeving | communicatie |
vakmanschap | ondernemendheid |
omgevingsbewustzijn

**Beste creatieve
vakschool** volgens
Keuzegids mbo 2021

Meer dan
65 jaar
ervaring

Circa
1675 studenten

Beoordeeld met

7,6

door studenten
job-monitor
onderzoek 2022

Onze opleidingen

niveau 3

- Filmmaker (AV)
- Mediamaker (dtp)
- Signmaker

niveau 4

- Mediavormgever
- Ruimtelijkvormgever
- Creatief vakman
- Specialist schilder
- International Creative Business Developer
- Social Design

excellentietrajecten

- Restauratieschilder
- Internationale Bachelor Visual Communication

cibap

Wat is de creatieve industrie?

•**De creatieve zakelijke dienstverlening:** productontwerpers, architecten, modeontwerpers, digital designers, grafisch vormgevers, fotografen, servicedesigners, design researchers, user experience designers, etc.

•**Media en entertainment:** uitgevers, gameontwikkelaars, film-, televisie- en radiomakers, Dj's, Vj's, etc.

•**Kunsten en cultureel erfgoed:** podiumkunsten, scheppende kunsten, cultureel erfgoed, etc.

•**De creatieve industrie is:** kunst, media, mode, vormgeving, architectuur, reclame, gaming, film, fotografie, muziek, theater, internet, verpakkingen, grafimedia.

CREATIEVE SECTOR REGIO ZWOLLE

Creatieve sector NL
Topsector en een van de snelst
groeïende sectoren van Nederland

Ruim **4500 bedrijven** in
de creatieve sector
(de verborgen sector niet meegenomen)

Nederland staat op de
**3^e plaats van creative
outputs** in de wereld

185.000
creatieve
bedrijven

Aantal werkende in
creatieve beroepen in
regio Zwolle
(22 gemeenten) wordt
geschat op ruim
40.000 professionals

De Creatieve
sector als
focussector in het
economisch
perspectief
Gemeente Zwolle

Omzet **€ 45,8 miljard**

344.000 banen

Levert een
belangrijke
bijdrage aan
de **brede
welvaart** in de
Regio

Draagt als motor bij om de
ambitie Regio Zwolle als
4^e economische topsector
waar te maken

De plek van creatieve industrie

▶ **CREATIVITEIT IS ANDERS
KIJKEN, ANDERS DENKEN
EN ANDERS DOEN.**

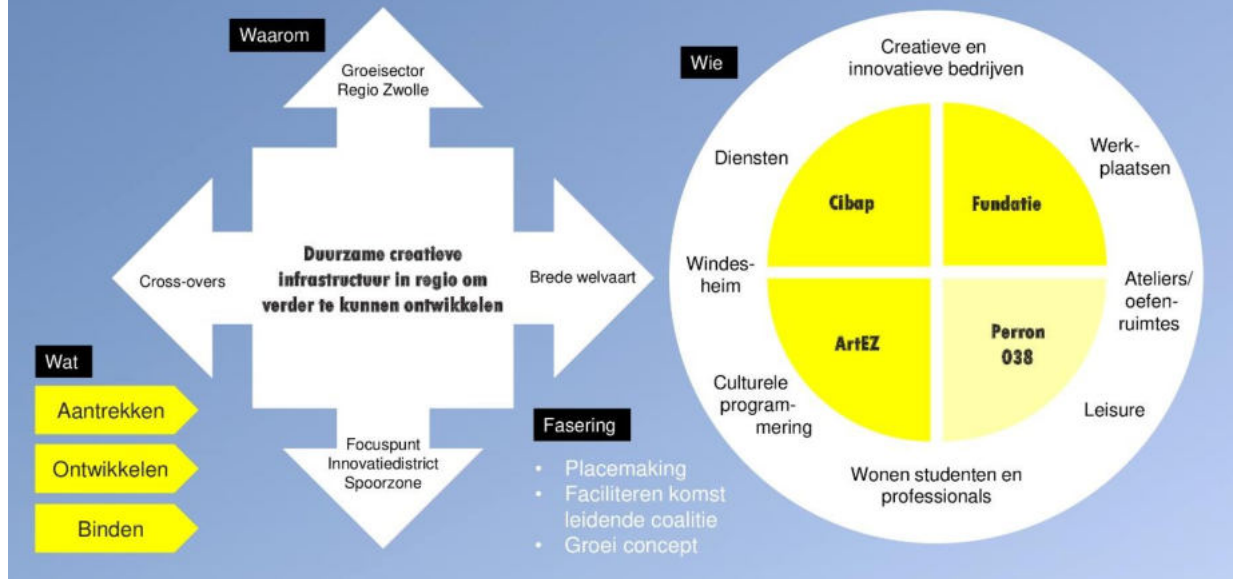
▶ **CREATIVITEIT GAAT
OVER SCHEPPEND
VERMOGEN &
ONTWERPEND
DENKEN**

**DE AANJAGER
VAN INNOVATIE
EN VERANDERING**

Creatieve sector in Spoorzone

BGSV

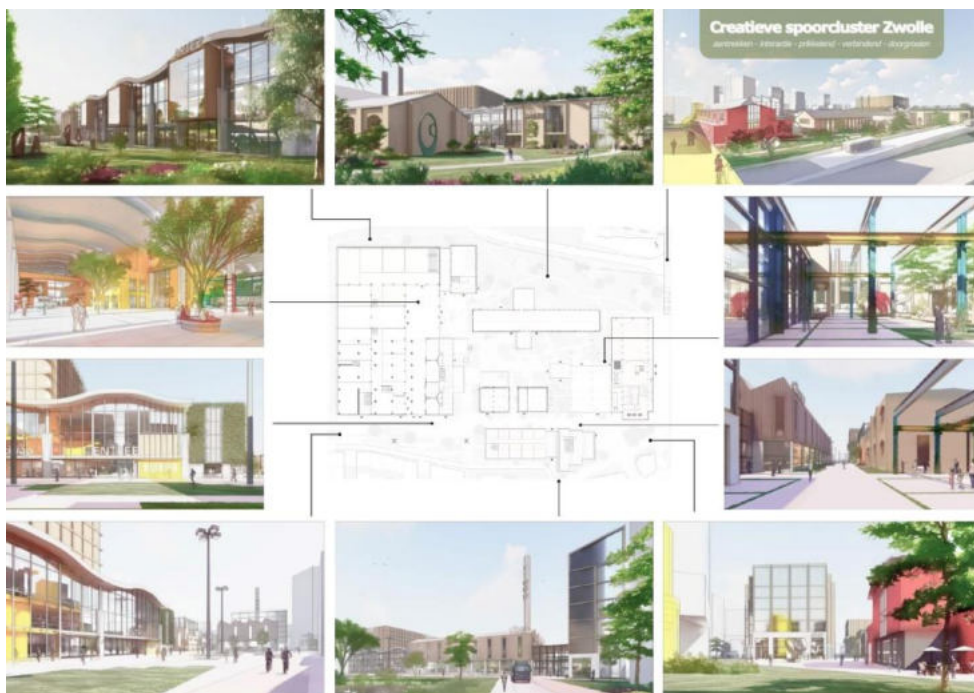

ArtEZ hogeschool voor de kunsten

FUNDATIE

Wat de provincie kan betekenen voor de creatieve industrie

- Sector erkennen als belangrijke groeikern en facilitator voor economische en brede welvaart
- Bij (maatschappelijke) vraagstukken de sector inzetten voor het werken aan concrete oplossingen
- De ontwikkeling van de sector en het werken aan fysieke focuspunten ondersteunen
- Vestigingsklimaat in de regio verbeteren voor innovatieve en creatieve starters en culturele zzp'ers

vakschool
voor vormgeving

cibap

Bijlage 3: Verslag expertmeeting adviestraject

Deelnemers en programma expertmeeting 'Relatie cultuur/creatieve sector en economie'

Datum	woensdag 21 september 2022
Aanvang	14.00 uur
Locatie	Perron038

Deelnemers

<i>Naam</i>	<i>Functie</i>
Martin Kothman	Bestuurder media en cultuur FNV
Geeko Snijders	Kwartiermaker Overijsselacademie
Marius Woldberg	Managing Director Perron038
Annemarth Idenburg	Directeur Trendbureau Overijssel
Jakob van der Waarden	Directeur Raad voor Cultuur
Erik Smeele	Voorzitter Creative Works! Regio Zwolle
Menno van Duuren	Fondsenwerver en accountmanager vrienden Phion
Anke Bruggeman	Interim directeur-bestuurder Openbaar bibliotheek Kampen
Laurie de Zwart	Senior adviseur, onderzoeker en cultuurwetenschapper Rijnbrink
Pim Kokkeler	Projectleider van het Booster Festival, coach ArtEZ Conservatorium Enschede
Monique Daamen	Lid SER Overijssel namens FNV
Clazinus Netjes	Lid SER Overijssel namens VNO NCW
Harry Webers	Voorzitter SER Overijssel
Aljona Wertheim	Secretaris-directeur SER Overijssel
Caroline Wiering	Secretaresse SER Overijssel (verslag)
Lisan Beune	Lysias Advies, Culture2Business, MakersPlatform (niet aanwezig; schriftelijk gereageerd)
Ad van Niekerk	Projectmanager Hanzejaar 2023, auteur "De herontdekking van de cultuursector" (niet aanwezig; schriftelijk gereageerd)

Programma

De provincie bereidt een nieuwe impuls Culturele en Creatieve Economie voor. Belangrijke aspecten hierbij zijn: cultuur en creativiteit zorgen voor vernieuwing van de regionale economie en stedelijke vitaliteit en leidt tot ontdekkingen, nieuwe producten en diensten (innovatie) en kunst en cultuur dragen bij aan een stedelijk woon- en werkklimaat en dus een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Het doel is om meer gezamenlijke impact op de brede welvaart en duurzame ontwikkelingsdoelen te hebben, daarom wil de provincie inzetten op:

- weerbaar en wendbaar maken van professionals in de culturele sector;
- meer impact genereren vanuit de culturele en creatieve sector op de transitie opgaven zodat inzet op deze sector impact heeft op de brede welvaart;
- meer verbinding aanbrengen tussen cultuur en economie: thema ondernemerschap.

In het advies van de SER Overijssel is het van belang om inzichtelijk te krijgen:

- waar de kansen liggen voor cultuur en creatieve sector;
- waar de kansen liggen voor de economie, voor sociale dynamiek en brede welvaart in de provincie;
- welke effecten verschillende vormen van ondersteuning door de provincie kunnen hebben op de verdere ontwikkeling van de cultuursector.

Verslag

Het doel van deze expertmeeting is om input leveren voor het advies maatschappelijke en economische impact van cultuur en creatieve sector in Overijssel.

Na verwelkoming door de voorzitter, Harry Webers, volgt een kennismakingsronde, aangevuld met pitches over de kansen van de cultuur en creatieve sector in de provincie Overijssel. De deelnemers besteden aandacht aan de sectoren of organisaties, die ze in deze bijeenkomst vertegenwoordigen. Daarnaast worden belangrijke ontwikkelingen besproken en thema's benoemd die van belang zijn om in het SER-advies op te nemen.

De voorbeelden, toegelicht in deze expertmeeting, worden in dit verslag in aparte kadertjes opgenomen.

Verbinding, kennisdeling en toegevoegde waarde

Alle deelnemers benadrukken dat cultuur de verbinding is tussen de inwoners van Overijssel. In het beleid van de provincie moet meer aandacht voor de maatschappelijke en verbindende waarde van cultuur en creatieve sector zijn.

Kennisdeling binnen de sector om veel van elkaar te leren, ontmoeten en zelfprofiëren is belangrijk. Toegevoegde waarde van creatieve en culturele sector, ook op gebied van wonen en werken, moet duidelijk worden gemaakt naar andere sectoren en in transitithema's, vraagstukken die in andere sectoren spelen. Ook om de doelgroepen naar deze regio toe trekken. Bewustwording is belangrijk bij mensen dat alles om ons heen ontworpen en bedacht is, dat er innovatie voor nodig was. Ook bewustwording bij ondernemers dat creativiteit nodig is voor goed ondernemerschap.

Men gaat altijd uit van de intrinsieke, economische en maatschappelijke waarde van cultuur. Maar ook als provincie ervoor zorgen dat je maatschappelijke component belicht in de zin van het samen in de samenleving, toenemende polarisaties, scheidslijnen etc. Om volgende stap te zetten is ook de verbindende kant heel belangrijk, deze aanzetten en niet negeren. Zowel naar de intrinsieke als naar de maatschappelijke kant kijken. Potentie van de creatieven is heel groot om bij te dragen aan oplossing van de huidige maatschappelijke vraagstukken. Uitzoeken hoe je kunt experimenteren met inzet van creatieven bij grote vraagstukken en bij de provincie voorbeelden hiervan aandragen. Voorbeelden ontwikkelen die schaalbaar en haalbaar zijn. Gezondheidszorg heeft hier bijvoorbeeld al interessante toepassingen.

Cultuur als basis voor de brede welvaart

Provincie is zoekende naar hoe er invulling kan worden gegeven aan de verbinding tussen economie en cultuur. Cultuur is een belangrijke vestigingsvoorwaarde en bijdrage aan de brede welvaart. Steden en

dorpen kunnen floreren als er een goed cultuuraanbod is. De provincie moet kijken hoe cultuur in de toekomst in te zetten.

De focus op BBP staat op gespannen voet met de aandacht voor de Brede Welvaart en de SDG's. Ook wordt aangegeven dat er moet worden gekeken naar de SDG's bij de totstandkoming in plaats van naar het BBP. Cultuur is een relatief 'schone' vorm van werkgelegenheid die ook nog eens mensen verbindt. Dit zou in relatie tot de SDG's en Brede Welvaart ook een positioneringspunt richting provincie kunnen zijn (rapport 'Op weg naar cultuurzaamheid' van Kunsten 2030). Meer projecten kunnen ontwikkeld worden gerelateerd aan SDG's.

Regionale waarden van de regio's in Overijssel

De deelnemers vinden het belangrijk om focus op regionale waarde van Overijssel te leggen. Cultuur is cruciaal en de drager van alles wat er toe doet in de regio: de provincie moet cultuur centraal stellen. Hieraan wordt toegevoegd dat regionale identiteit een heel belangrijke rol heeft. Culturele identiteit van de provincie eveneens als uitgangspunt meenemen. Het naoberschap wat veel wordt genoemd, ook daadwerkelijk hieraan koppelen.

Integrale benadering is belangrijk

Cultuur vertelt wat er in de samenleving speelt. Belangrijk is om integraal te kijken naar dat wat we doen in onze samenleving. Vooral vanuit de kracht van de Overijsselse bevolking denken: de kracht van het Oosten.

Bij de provincie is nog veel ingedeeld in aparte beleidsterreinen, eigen subsidiehokjes, verschillende gespreksniveaus, terwijl verbinding belangrijk is. Daardoor is het lastig om daar een samenwerking in te krijgen. In de verbintenis tussen de verschillende partijen valt wel eens op dat het vaak bij verschillende beleidsterreinen niet goed is ondergebracht. Om verbinding te krijgen zou het helpen om elkaar op fysieke locaties te ontmoeten om vermenging te krijgen. De spoorzone zou daar een mooie kans voor kunnen zijn. Cultuur zou integraal onderdeel moeten uitmaken van alle beleidsterreinen. Cultuur is een crossover-thema dat op ieder beleidsterrein terug kan komen om het meer gezicht te geven en om uit te dragen dat je het heel belangrijk vindt.

De rol van de provincie in relatie tot gemeenten en het Rijk

Hoe verhoudt het beleid van de provincie zich tot wat er in de steden gebeurt en hoe verhoudt dit zich tot het Rijk? Aangegeven wordt dat het nuttig is om daarover na te denken. Je zou de provincie kunnen adviseren positie te nemen daar waar de individuele steden en dorpen er zelf onvoldoende uitkomen. Provincie kan het verschil maken om dat te borgen, een rol heeft om bij alle type kunstvormen netwerken te stimuleren en te laten ontstaan. Kijken waar je als provincie verschil kunt maken ten opzichte van lokale overheden en waar kun je verschil maken richting de nationale overheid. Uit onderzoek is gebleken dat daar waar provincies die rol pakken de verbinding tussen het provinciale en lokale beter loopt. Langjarige inzet is hierbij ook van belang. Er valt veel te leren van succesvolle voorbeelden van andere provincies en steden, waar men al een succesvol beleid heeft en hoe dit in het beleid is verankerd. Meerjarige visie als de basis zien, geen korte termijnvisie meer. Ontmoetingsplekken, de toegevoegde waarde van samenwerking en de verbinding zijn belangrijke punten om in het vervolg op te focussen.

In het SER-advies 'Passie gewaardeerd' wordt aangegeven: versterk de arbeidsmarkt, zorg voor werk- en inkomenszekerheid voor creatieven, daarmee trek je ze aan. Zorg voor continuïteit in de ondersteuning door fundamenteel meerjarige programma's die daarmee de rol van de provincie ook versterken.

Ondernemerschap

Om kunstenaars meer te laten verbinden met anderen zouden ze gefaciliteerd moeten worden in het leggen van de benodigde contacten: podia, festivals, organiseren van pleinen in steden en dorpen. Het zou al in de opleidingen opgenomen moeten worden: aandacht voor leggen van contacten en de zakelijke kant van het beroep, bewustzijn hieromtrent creëren en de benodigde competenties ontwikkelen, belang intellectueel eigendom etc. Aandacht voor ondernemerschap en verhouding tussen autonoom kunst en autonoom makerschap. Mix tussen toegepast en autonoom werken als kunstenaar. Vanuit cultuurkant van de provincie ook programma's opstellen in ecosystemen, zoals al in de economische kant wordt gedaan. Opgemerkt wordt bij de provincie cultuur al bij economie zit. Ze hoeven in feite alleen maar te zeggen dat het ondernemerschap van de kunstenaars gestimuleerd moet worden.

Van MKB-vouchers die in coronatijd door overheid zijn uitgegeven is door creatieven nauwelijks gebruik gemaakt. Zij herkenden zich er niet in, als ZZP'er en/of vonden het een gecompliceerd proces. Bevorderen verdienmodel staat vaak voorop maar is een slecht idee als je te maken hebt met beroepsgroep die aan het overleven is vanwege de crisis. Stapelbanen ontstaan veelal uit noodzaak (60% is ZZP'er in deze sector), mede om hetgeen je wilt doen nog mogelijk te maken. Voor inzicht in tarieven: PACCT houdt zich bezig met totstandkoming van uurtarieven en arbeidsvoorwaarden- voor creatieve beroepen. Ook voor het opstellen van een fair practice code; wat zijn reële tarieven.

Cultuursector te lang alleen op aanbod gericht geweest, maar voorwaarde hiervoor is wel dat de makers goede faciliteiten als goede arbeidsvoorwaarden, fatsoenlijk inkomen worden geboden om dit te kunnen realiseren.

Cultuur moet steeds haar legitimering benadrukken

Provincie zou een heldere beleidsanalyse moeten maken. Het lijkt dat de provincie vooral op zoek is naar legitimering voor de uitgave van allerlei projecten. Op dit moment ontbreekt er een vertaling naar Overijsselse context de analyses. Opgemerkt wordt dat de cultuur voortdurend in een positie wordt gedwongen om zich te legitimeren. Als vertrekpunt zou de provincie moeten uitgaan van belang van de sector voor de Brede Welvaart in Overijssel als mens hebben en vandaaruit kijken wat er nodig is (denk aan Bruto Twents Geluk). De provincie zou veel meer in gesprek moeten gaan met de makers/maakindustrie om te horen waar de behoefte ligt.

Met digitalisering in cultuur voorop lopen

Onlangs heeft de Raad voor Cultuur geadviseerd over de rol van digitalisering. Publiek kan niet alleen via life ervaring worden bereikt. Advies is om digitalisering uit te breiden om daarmee meer mensen de mogelijkheid te bieden om met cultuur in aanraking te komen. De deelnemers vinden dat men Randstad niet als zaligmakend moet ervaren: je kunt ervoor zorgen voorloper te zijn, stap voor te zijn met bepaalde ontwikkelingen zoals digitalisering. Digitalisering is een belangrijke randvoorwaarde. Als provincie kijken

naar de infrastructuur, waar de mogelijkheden zijn deze optimaliseren en waar financiële belemmeringen deze weg te nemen.

Economische perspectief: waardering van mensen belangrijk

Vanuit perspectief van werkenden in culturele en creatieve sector kijken naar aspecten die hiervoor zijn genoemd, met name de meerwaarde die kunst en cultuur kan opleveren. 3,7% van BNP wordt door cultuur gegenereerd, bijv. uit dance music events 2,2 milj opbrengst. De deelnemers benadrukken dat de provincie er voor zou moeten zorgen dat er waardering komt voor mensen die in deze sector werkzaam zijn: heb er vertrouwen in, ga er op een goede manier mee om; straal dit als provincie uit. Dit is ook een belangrijke vestigingsvoorwaarde om creatieven binnen de provincie te houden (imago-opbouw). Provincie moet ze goede randvoorwaarden bieden om hun werk goed te kunnen doen, ook voor start ups, zoals ruimtes om het werk uit te kunnen voeren, broedplaatsen, verzamelgebouwen. Ze faciliteren om ze vooruit te helpen en op lange termijn te stimuleren om continuïteit te kunnen waarborgen. Ook als provincie problemen signaleren als tekort aan technici voor festivals wat na coronatijd is ontstaan, hoe kun je daarbij de helpende hand bieden.

In troonrede is aangegeven dat er door de overheid nu 170 miljoen extra ter beschikking gesteld (bovenop de 170 die al in regeerakkoord stond). Als reden hiervoor wordt aangegeven: culturele en creatieve sector is onmisbaar het culturele leven is hard geraakt in coronaperiode. Het kabinet investeert daarom in herstel, vernieuwing en groei wat cultuur confronteert, maakt moeilijke zaken bespreekbaar en verbind mensen. Voor structurele verbetering. Deze extra waardering zal zich ook moeten uiten in creëren van randvoorwaarden en faciliteiten. Hoe ziet de provincie dit bijv. bij de podia, ateliers en broedplaatsen, verzamelgebouwen voor start ups die het zwaar krijgen vanwege de energiecrisis.

Voorbeelden

Overijssellacademie nieuwe stijl wil de organisatie zijn om te helpen bouwen aan de toekomst op het fundament van het verleden. Dit doet Overijssellacademie door het leveren van de verhalen uit het verleden die relevant zijn voor de vraagstukken en veranderingen van nu. Regionale verhalen over geschiedenis, taal en cultuur, het DNA van de regio's in Overijssel. Hiermee wordt niet alleen de identiteit versterkt bij de diverse relevante doelgroepen, maar wordt ook gezorgd eveneens dat het immaterieel erfgoed kan worden behouden, ontwikkeld en doorgegeven aan de generaties na ons. De nieuwe visie van Overijssellacademie gaat over het belang van de regionale geschiedenis, taal en cultuur voor de waarde voor vandaag en morgen. Want zonder het verleden te kennen, kunnen we het heden niet begrijpen om richting te geven aan de toekomst.

In bibliotheken vindt veel verbinding plaats: doen veel aan welzijn, inzet social designers in Zwolle en Deventer. Dit zorgt ervoor dat de SDG's op een creatieve manier tot uiting worden gebracht.

Showcasefestival Booster is een presentatieplek voor nieuw talent, samenwerking met poppodia productiehuisen in Overijssel en Gelderland. Lokalen pitchten steeds vaker en daar ligt de kracht.

Door externe factoren trekken studenten en groepen eromheen nu minder naar het westen: dit is een kans voor, in ieder geval, de jonge creatieven om zich hier te vestigen en in te zetten op innovatie

Investeren in plekken voor jongeren om zich te ontwikkelen, netwerk op te bouwen, bedrijven te starten . Als ze daarvoor niet meer naar de randstad hoeven biedt het ze hier ook kansen, minder concurrentie, letterlijke ruimte, lagere huur, netwerk Duitsland dichtbij.

Er zijn 40.000 professionals in creatieve sector regio Zwolle werkzaam, bestaande uit 356 beroepen, ruim 4000 bedrijven ingeschreven.

Creative Works, brancheorganisatie in creatieve sector regio Zwolle, wil de verbinding tussen deze verschillende werelden bewerkstelligen en samen de stem creëren naar de verschillende besturen en organisaties toe, vooral omdat 80% ZZP'er is die als eenling moeilijk een stem hebben in regio Zwolle. Doelstelling: Willen duidelijk maken en bewijzen dat inbreng van creatief denkenden echt van toegevoegde waarde kan zijn voor veel vraagstukken.

Brancheorganisatie wil er als paraplu boven hangen en gezamenlijk optrekken om nog krachtiger naar buiten te treden.

Inzet creatieve talenten om lerarentekort te helpen oplossen: er is in Nederland sprake van groot lerarentekort en kunstenaars die moeite hebben om rond te komen. Het zou mooi zijn om creativiteit op school meer plek te geven en hiervoor bij tekort beschikbaarheid van docenten op het creatieve vlak kunstenaars in te zetten, hiervoor

is wel voldoende didactische (bijscholing) nodig. Hiermee wordt een betere culturele basis geboden en meer werkgelegenheidskansen en inkomensmogelijkheden voor de culturele sector.

Spoorzone Zwolle is het innovatiegebied van Regio Zwolle. Bedrijven uit de regio werken hier nauw samen met kennis en onderzoekinstellingen om (jong) talent te ontwikkelen en nieuwe kennis en technologieën te ontwikkelen. Dat doen we binnen de gekozen focussectoren: maakindustrie, creatieve industrie, klimaatadaptatie en smart sustainable living en ICT/e-commerce. Stichting ECO-team (economie, cultuur, onderwijs) zorgt ervoor dat bedrijven, culturele-, onderwijs- en onderzoekinstellingen en overheden succesvol met elkaar kunnen samenwerken in de Spoorzone Zwolle. Alle betrokken partijen werken samen aan de toekomst van Regio Zwolle vanuit een gezamenlijke visie en branding, met als doel de Spoorzone Zwolle te ontwikkelen tot een innovatiedistrict en creatieve broedplaats.

Binnen de maakindustrie is er al een innovatiecentrum geland in de Spoorzone: Perron038. Op Perron038 werken bedrijven uit Regio Zwolle samen aan innovatie op gebied van digitalisering van de industrie. Dit doen zij in samenwerking met onderwijs- en onderzoekinstellingen. Op dit moment wordt gewerkt aan het oprichten van een innovatiecentrum voor klimaatadaptatie en smart sustainable living en ICT/e-commerce. Verschillende ondernemers uit de regio zijn hierbij betrokken.

Bij Artex lopen projecten waarbij studenten verhalen vertellen over andere manieren van kijken die klimaattechnici, makers, bouwers etc. aan moeten zetten om op andere manier naar oplossingen te kijken. Bewust in een technologische omgeving omdat veel oplossingen bij technologie liggen.

Cibap studenten proberen zij te helpen om verder te kijken naar ontwerp van product, hoe nieuwe technologie in te zetten om het duurzaam, efficiënt en circulair te maken, te produceren en transporteren.

In Sambiq werken de Stadsgehoorzaal, het Archief, het Museum, de Bibliotheek en Quintus samen. Sambiq wil een sterk verbindend platform zijn voor de kunst en cultuur in Kampen. Steeds vaker programmeren Sambiq partners samen, zoals in het Verhaal van Kampen.

Dit samenwerkingsverband biedt mooie infrastructuur. Zij kregen paar jaar geleden als collectief bezuinigingen van de gemeente opgelegd en zijn collectief de boer opgegaan met een tegenkracht richting gemeente. Naar aanleiding van deze opgelegde bezuinigingen hebben zij als directeuren bedacht om vanuit een collectieve visie te werken, homogeniteit vanuit bestuurlijke uitgangspunten vastgelegd en hebben daardoor programmeerteam goede opdracht kunnen geven. Samen krachtig optrekken, biedt beter tegenwicht tegen gemeente en gesprekspartner kunt zijn. Binnen platform zijn cirkels gemaakt die elkaar aanvullen om samen verbinding met Kampenaren te maken.

Kunst en cultuur trekken samen op in Kampen. Geen versnippering, daardoor sterker en kruisbestuiving en meer interactie. In verbinding met bijv. welzijn kan kunst worden ingezet om een andere kijk op het leven te krijgen, positievere kijk en daardoor zelfredzamer. Maar ook door collectief van culturele partners.

Cultuurplatform Kampen is bezig met ontwikkeling van format. Door een goed format voor projectprogrammering te ontwikkelen ontstaat verbinding met onderwijs, ouderen, welzijn, ontstaat een aanbod wat aan de behoefte voldoet en je de effecten zichtbaar kunt maken. Vanuit vragende verbinding met de mensen waarvoor je het doet werken. Het kan ook een unic selling point worden en zorgen voor beter vestigingsklimaat e.d. Als aandachtspunt voor het slagen hiervan wordt benadrukt dat er voldoende uren ter beschikking moeten worden gesteld voor iedereen om het te kunnen ontwikkelen.

Op gebied van symfonieorkesten liggen de kansen op welzijn vergroten, wat indirect ook bijdraagt aan gezondheid, welvaart en economie. En natuurlijk weer de verbinding: doorgeven van verhalen van verleden en toekomst en daar de betekenis van duidelijk maken. Integreren van cultuur in de volledige samenleving,

Schaalvergroting wordt ingewikkelder om efficiënt te organiseren. Je moet ervoor waken om de binding met de samenleving niet te verliezen. Concentreren op bepaalde focusgebieden en herhaald ergens zijn om herkend te worden. Andere manier van denken en werken om maatschappelijke impact te kunnen vergroten. Musici kans geven om in kleinere gezelschappen sociaalmaatschappelijke dingen te doen vergt andere instelling en scholing van musici. In coronatijd zijn in dit opzicht positieve ontwikkelingen ontstaan. Dit wordt ook gefaciliteerd vanuit Phion. Vaak nog geen verdienmodel, hiervoor is fondsenwerving nodig, wat extra tijd en geld vergt. Punt richting provincie: geef instellingen als Phion de (financiële) ruimte om dit te doen.

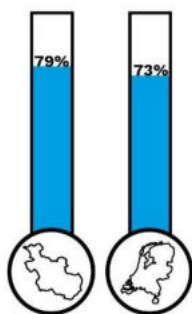
Voorbeeld: Artsequal, Finland (<https://www.artsequal.fi/about>) "Six research groups in the ARTSEQUAL project reinterpret the traditional position of the arts in Finland by regarding them as a basic service that should be available equally for all and that contributes to well-being across a wide range of life domains. From the perspectives of equality and well-being, the project produces new knowledge on how already existing arts services can be developed in order to enhance citizen creativity and communal engagement. The research groups will apply systems thinking in order to comprehend the social impacts of the arts, and analyse how participatory artistic and arts-educational interventions in schools, basic arts education and in social and health services impact well-being. The project will propose policy recommendations to support political decision-making and consolidate new arts services. The project is carried out in close collaboration with ministries, regional state administration, municipalities, and NGOs".

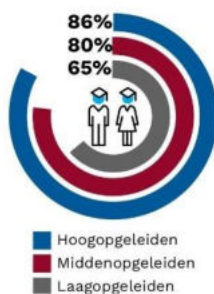
Overijsselaar tevreden over cultuuraanbod

Cultuuraanbod

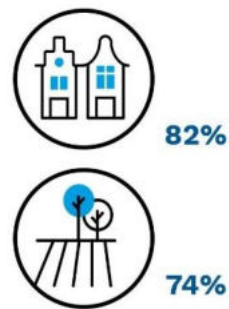
In 2022 vindt **79%** van de **Overijsselaars** dat er **voldoende aanbod** is van culturele voorzieningen zoals bioscopen, filmhuizen, theaters, schouwburgen, musea, poppodia, festivals, evenementen, tentoonstellingen, centra voor beeldende kunst, bibliotheken, archieven, monumenten en ander cultureel erfgoed. Maar ook zaken zoals de regionale omroep, streektaal, streekcultuur en amateurkunst.

Overijsselaars vinden het cultuuraanbod vaker voldoende dan landelijk.

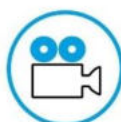

Hoogopgeleiden vinden het cultuuraanbod vaker voldoende.

In het stedelijk gebied in Overijssel vindt men het cultuuraanbod vaker voldoende.

Top 5 van culturele voorzieningen waarover de gebruikers het meest tevreden zijn

89%

Bioscopen/
filmhuizen

88%

Bibliotheken/
archieven

82%

Theaters/
schouwburgen

81%

Poppodia

80%

Monumenten/
cultureel erfgoed

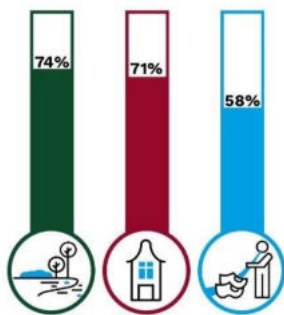
Over de meeste soorten culturele voorzieningen zijn Overijsselaars even tevreden of tevredener dan landelijk.

Cultureel erfgoed vooral belangrijk voor 55+

Cultureel erfgoed: cultuurlandschap, bouwkunde en immaterieel erfgoed

Cultureel erfgoed is een verzamelnaam voor (archeologische) monumenten, vondsten en opgravingen, nationaal beschermde cultuurvoorwerpen en verzamelingen, archieven, beschermde stads- en dorpsgezichten en volkscultuur. Cultureel erfgoed maakt ons bewust van onze cultuur en geschiedenis.

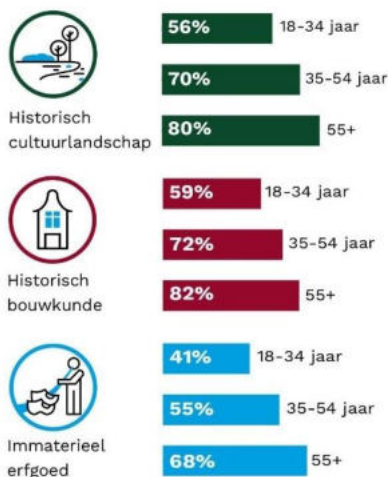

Historisch cultuurlandschap
(Bv. landgoederen, oude bossen, heidevelden, essen, houtwallen, veenontginningen).

Historische bouwkunde
(Bv. molens, historische dorpskernen en binnensteden, oude kerken, oude boerderijen, monumenten).

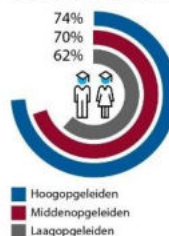
Immaterieel erfgoed
(Bv. streektaal, tradities, feesten, folklore, sagen en legenden).

In 2021 vinden Overijsselaars vooral historisch cultuurlandschap en historische bouwkunde belangrijk.

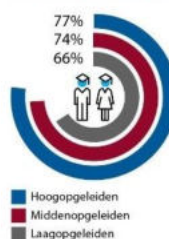
Vooraf de ouderen vinden het behoud van alle soorten cultureel erfgoed belangrijk.

Historisch cultuurlandschap

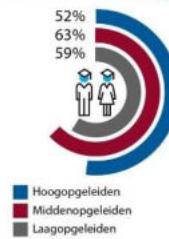

Hoogopgeleiden vinden vaker het behoud van historisch cultuurlandschap en historische bouwkunde (heel) belangrijk, maar vinden immaterieel erfgoed minder belangrijk.

Historische bouwkunde

Immaterieel erfgoed

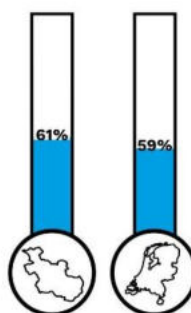

Overijssel maakt ondanks corona gebruik van culturele voorzieningen

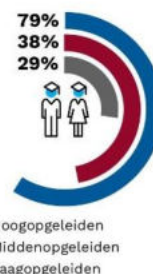

Gebruik culturele voorzieningen

61% van de **Overijsselaars** heeft in 2021 **gebruik gemaakt van culturele voorzieningen**. Dit aandeel is aanzienlijk lager dan in 2019 (86%). Over het algemeen maken Overijsselaars de laatste jaren vaker gebruik van culturele voorzieningen dan landelijk.

Overijsselaars maken meer gebruik van culturele voorzieningen dan landelijk.

Hoogopgeleiden maken vaker gebruik van culturele voorzieningen.

Top 10 van meest bezochte culturele voorzieningen

33%
Bibliotheken/
archieven

29%
Bioscopen/
filmhuizen

16%
Regionale
omroep

16%
Monumenten/
cultureel erfgoed

16%
Musea

16%
Theaters/
schouwburgen

11%
Festivals en
evenementen

9%
Tentoonstellingen

7%
Poppodia

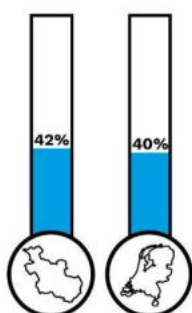

7%
Centra voor
beeldende kunst

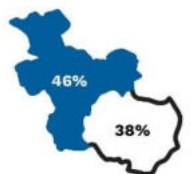
4 op de 10 Overijsselaars actief met kunst en cultuur

Zelf actief met kunst en cultuur

42% van de **Overijsselaars** is het afgelopen jaar (peildatum: juli 2021) in hun vrije tijd **actief met kunst en/of cultuur** bezig geweest. Bijvoorbeeld als amateurkunstenaar, liefhebber, hobbyist of als verzamelaar. Men bespeelt bijvoorbeeld een instrument, zingt, speelt toneel, schildert, boetseert, fotografeert of houdt zich bezig met geschiedenis.

In vrije tijd zelf actief geweest met kunst en/of cultuur.

De inwoners van West-Overijssel zijn vaker met kunst en/of cultuur bezig geweest.

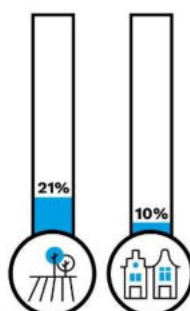

Top 3 meest populaire activiteiten

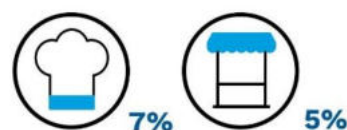

Volkscultuuruitingen

15% **Overijsselaars** heeft het afgelopen jaar aan aan **volkscultuuruitingen** gedaan (peildatum: juli 2021). Door corona was het percentage veel lager dan tijdens de peiling in juli 2019 (33%). De afgelopen jaren doen Overijsselaars meer aan volkscultuur dan landelijk.

Vooral in het landelijk gebied van Overijssel doet men vaak aan volkscultuuruitingen.

De meest populaire activiteiten tijdens de laatste peiling waren traditionele streekgerechten maken en dorpsfeest/ braderie bezoeken.

Meer dan de helft van de Overijsselaars geeft bij huis-aan-huis collecte geld

Vrienden van...

In 2021 steunt **21%** van de **Overijsselaars** een culturele organisatie in de vorm van **“vrienden van”**, evenveel als landelijk. Deze steun komt meer voor in het landelijk gebied, onder anderen en onder hoogopgeleiden.

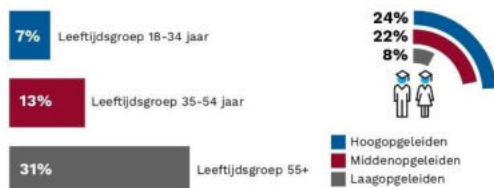

18%

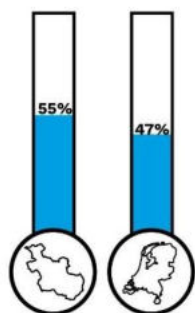
24%

De inwoners van Overijssel in het landelijk gebied ondersteunen culturele organisaties meer dan het stedelijk gebied.

Collecte

55% Overijsselaars geeft bij een huis-aan-huis **collecte** geld voor een culturele organisatie of sector.

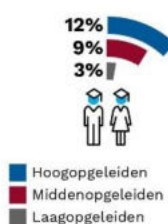
Overijsselaars zijn meer bereid om collectegeld te geven.

Binnen Overijssel doneren de inwoners vaker in West-Overijssel.

Crowdfunding

Zowel in **Overijssel** als in Nederland gaat **10%** in op een uitnodiging van een culturele organisatie om hen in de vorm van **crowdfunding**.

Hoogopgeleiden zijn meer bereid om culturele organisaties middels crowdfunding te ondersteunen.

Overijsselse cultuursector hard geraakt door de coronapandemie

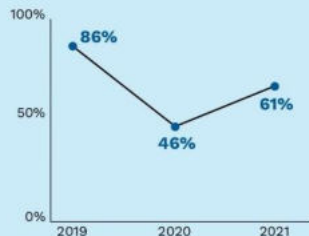
Coronapandemie

De cultuursector is **hard door de coronapandemie geraakt**. We zien vooral een groot effect op het gebruik maken van culturele voorzieningen en de uitingen van volkscultuur.

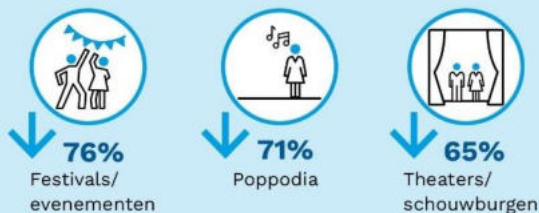

Gebruik culturele voorzieningen

Het percentage Overijsselaars die een culturele voorziening hebben bezocht was **gehalveerd** door corona maar krabbelt nu iets op.

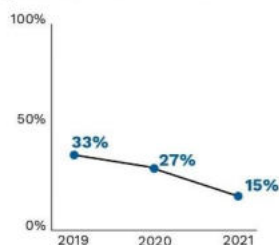
Top 3 grootste afname gebruik culturele voorzieningen door corona

Berekening percentage: 2021 ten opzichte van 2019

Volkscultuuruitingen

Overijsselaars die aan volkscultuuruitingen hebben gedaan is **meer dan gehalveerd** door corona.

Top 3 grootste afname bij bezoek aan volkscultuuruitingen door corona

Berekening percentage: 2021 ten opzichte van 2019

Bijlage 5: Steekwoorden en terminologie bij de waarden van cultuur

Uit: Rosalie Vaarten (2022). De legitimering vergeleken

In haar scriptie 'De legitimering vergeleken' onderzoekt Rosalie Vaarten de manier waarop de culturele en creatieve sector zich moet legitimeren. Zij focust daarbij op de balans tussen economische en artistieke waarden. In haar onderzoek gebruikt ze als theoretisch model: 'steekwoorden en terminologie bij de waarden'.

Cultureel-intrinsieke waarden

1: Uitdagen van perceptuele schema's en het scheppen van nieuwe zinnebeelden

- Nieuwe betekenissen, betekenisgeving
- Uitdagen
- Spel (met perceptie van de toeschouwer) (Van Maanen, 2009: p. 158)
- (Esthetische) communicatie (Van Maanen, 2009: p. 158)
- Verrijking/verruiming (van denkkaders) (Gielen et al., 2014: p. 46)
- (Culturele) verwondering (Mommaas, 2012: p. 27)

2: Het gebruik en het hieruit voortkomende plezier van de verbeeldingskracht

- Spel (van verbeelding) (Van Maanen, 2009: p. 179)
- (Esthetische) communicatie (Van Maanen, 2009: p. 158)
- Dialoog (tussen het kunstobject en de toeschouwer)
- Fantasie
- Verrijken van belevingswereld

Cultureel-semi-intrinsieke waarden

3: Opwekken van emotie

- Emotioneren
- Ontroeren
- Raken
- Mentale bevrijding (Van Maanen, 2009: p. 150)

4: Aanspreken en stimuleren van de verbeeldingskracht

- Creativiteit (bevorderen) (Gielen et al., 2014: p. 22)
- Fantasie
- Verrijken van belevingswereld

5: Kennis opdoen/persoonlijke ontwikkeling

- 'Empowerment' (van het individu) (Gielen et al., 2014: p. 72)
- Kennis overdragen
- Kritische blik (op cultuuropvattingen, normen, waarden, gewoonten) (Gielen et al., 2014: p. 72)

Sociaal-semi-intrinsieke waarden

6: Aanspreken en stimuleren van de verbeeldingskracht

- Perspectieftransformatie (Gielen et al., 2014: p. 73)
- Ruimdenkendheid
- Empathie/empathisch vermogen

7: Kennis opdoen en persoonlijke ontwikkeling

- 'Empowerment' (van het individu) (Gielen et al., 2014: p. 66)
- Kennis overdragen
- Verbinding, verbondenheid (met de rest van de maatschappij)

Sociaal-extrinsieke waarden

8: Sociaal kapitaal

- Sociaal netwerk
- Culturele smaak (Gielen et al., 2014: p. 67)
- Sociale mobiliteit (Bourdieu, 1984: p. 131-132)

9: Faciliteren van nieuwe ontmoetingen

- Samenbrengen (van mensen)
- Ontmoeten

Economisch-semi-intrinsieke waarden

10: Bijdragen aan de creatieve kenniseconomie

- Kenniseconomie (Mommaas, 2012: p. 22)
- Culturele of creatieve industrie
- Netwerksamenleving (Mommaas, 2012: p. 27)
- 'Wicked problems' (Mommaas, 2012: p. 27)
- Innovatie (Mommaas, 2012: p. 32)

Economisch-extrinsieke waarden

11: Directe economische impact (Gielen et al., 2014: p. 49)

- Werkgelegenheid
- Omzet
- 'Multiplier'
- Economische impact
- Bezoekersaantallen

12: 'Culture-led' regeneratie en aantrekkelijkheid van stad of regio

- Regeneratie (van steden/gebieden) (Gielen et al., 2014: p. 51)
- Cultureel imago (van de stad of regio) (Gielen et al., 2014: p. 53)
- Aantrekken van toeristen/bezoekers (Gielen et al., 2014: p. 53)
- Leefcomfort (Gielen et al., 2014: p. 56), leefbaarheid

Bijlage 6: Portretten stedelijke cultuurregio's in Overijssel

Stedendriehoek

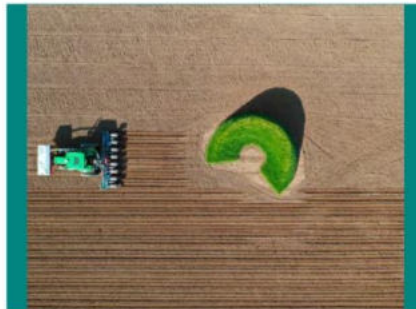
De IJsselbiënnale verbindt meerdere regio's

'Het mooiste van de IJsselbiënnale? Het is zo breed en divers, daar één hoogtepunt uit kiezen is eigenlijk onmogelijk.' Mieke Conijn is aan het woord, directeur van de IJsselbiënnale. Daarnaast is Conijn directeur/bestuurder van presentatie- en productiehuis Kunstenlab, gevestigd op het industriële en creatieve Havenkwartier in Deventer, met de IJssel op een steenworp afstand.

'Als ik toch iets uit moet lichten, dan ga ik voor een land art-kunstwerk dat gerealiseerd werd in een maisveld. Een van de kunstenaars ging de samenwerking aan met een agrarisch bedrijf en dat leverde een prachtig werk op over de transitie van het landschap en het boerenbedrijf. De boer omarmde het kunstwerk en er vonden allerlei activiteiten zoals Japanse theeceremonies plaats in dat maisveld. Voor de boer was het kunstwerk een geweldige manier om het verhaal van zijn bedrijf, het landschap en de agrarische sector te vertellen, vooral ook aan mensen waar hij anders nooit mee in aanraking was gekomen.'

In 2017 vond de eerste editie van de IJsselbiënnale plaats. De evenementen Beaufort aan de Belgische kust en Emscherkunst in het Ruhrgebied waren voor Conijn inspiratiebronnen van hoe kunst en landschap aan elkaar verbonden werden. Voor zoiets zou de IJssel toch ook een perfect decor zijn, zo was haar gedachte. Een kunstroute langs de IJssel, bestaande uit twintig tot dertig tijdelijke kunstwerken die iets vertellen over klimaatverandering en de impact op het landschap. De IJssel vormt daarbij de verbindende factor, met kunst als krachtig middel om verhalen te vertellen over thema's als de transities waarmee we te maken hebben, erfgoed of hedendaags bodemgebruik. Naast de kunstroute werd een flankerend programma georganiseerd met ruim 100 activiteiten, van dichtwedstrijden tot een scootmobieltocht. Tijdens een IJsselcongres werd gesproken over de toekomst van het landschap.

Voor de editie van 2021 deed de IJsselbiënnale mee aan de proeftuin Kunst+Landschap, van de regio Stedendriehoek (Deventer, Apeldoorn en Zutphen). 'Kunst in de openbare ruimte is sterk ontwikkeld in Oost-Nederland,' vertelt Conijn. 'Toen er een idee ingediend moest worden voor een proeftuin, ging het daarom al snel over kunst en landschap.'

In de proeftuin onderzochten verschillende kunstorganisaties hoe beeldende kunst ingezet kan worden bij vraagstukken rond een duurzame leefomgeving. Naast het delen van kennis en gezamenlijke publiciteit, werden er ook tien tijdelijke kunstpodrachten gerealiseerd, waarvan er vijf onderdeel uitmaakten van de IJsselbiënnale 2021. 'We hebben wel gezegd: de proeftuin strekt zich verder uit dan alleen de Stedendriehoek, want de Biënnale loopt bijvoorbeeld ook door de cultuurregio Zwolle en we werkten samen met Sonsbeek uit Arnhem.' Daarnaast werd er samengewerkt met Kunstwegen (Ommen), Het Koelhuis (Zutphen) en ACEC (Apeldoorn).

'Kunst in de openbare ruimte is sterk ontwikkeld in Oost-Nederland.'

'De proeftuin gaf ons de tijd en ruimte om überhaupt de samenwerking met andere kunstorganisaties op te zoeken,' vervolgt Conijn. 'Zonder het geld vanuit de proeftuin hadden sommige partijen nooit kunstpodrachten uitgezet. Voor de IJsselbiënnale gaf het een mooie impuls, zodat we de tijd kregen voor deze vijf kunstwerken. We konden op een onderzoekende, verdiepende manier samenwerken met de kunstenaars.'

Twente

Maakplaatsen verbinden Twente

Op de leestafel in de bibliotheek van Nijverdal wordt een aantal indrukwekkende apparaten gedemonstreerd. Een borduurmachine tovert een eenhoorn tevoorschijn op een stuk textiel. In een stuk hout verschijnen figuraties via een lasermachine. 'Afgelopen september organiseerden we hier twee weken lang allerlei van dit soort workshops en activiteiten voor de kinderen in deze gemeente, vertelt Janneke Meijer, die als combinatiefunctionaris werkt bij o.a. de bibliotheek. 'Het is de bedoeling om straks een vaste maakplaats in te richten, waar kinderen, maar ook allerlei andere groepen kennis kunnen maken met kunst en techniek.'

Nijverdal is een van de 14 plaatsen in de regio Twente waar een dergelijke maakplaats wordt ingericht. De maakplaatsen komen voort uit de proeftuin van de stedelijke cultuurregio Twente. In het imposante Huis voor Cultuur en Bestuur vertellen Meijer, wethouder Anja van den Dolder, beleidsadviseur Jane Knol-Kuiper en Tetem-directeur Wilja Jurg met trots over de proeftuin.

'De maakplaats is zo'n verrijking voor onze inwoners. Ik vind het fantastisch dat mijn kleinkinderen in aanraking kunnen komen met al die technieken en we op die manier hun nieuwsgierigheid kunnen opwekken.'

'De maakplaats is zo'n verrijking voor onze inwoners. Ik vind het fantastisch dat mijn kleinkinderen in aanraking kunnen komen met al die technieken en we op die manier hun nieuwsgierigheid kunnen opwekken,' vertelt Van den Dolder. 'Dat we dat als Twentse gemeenten binnen de cultuurregio samen kunnen doen, is ontzettend mooi.'

'Voor de proeftuin werden verschillende initiatieven ingediend, waaronder ons idee voor de maakplaatsen,' vertelt Tetem-directeur Jurg. 'Alle gemeenten mochten hun voorkeur voor een initiatief geven en kozen voor de proeftuin van Tetem.' Tetem is de organisatie achter de maakplaatsen. De in Enschede gevestigde ontwikkelingsinstelling richt zich op digitale cultuur en maakcultuur.

Vanaf 2021 maakt Tetem onderdeel uit van de BIS. Voor Jurg was het vanzelfsprekend dat de maakplaatsen lokaal werden gedragen. 'Je kunt zoiets alleen doen, als de partijen dat lokaal ook willen. We werken samen met de bibliotheken in alle gemeenten en sluiten de maakplaatsen aan op de context van iedere gemeente. Ik geloof dat je de kennis centraal ontwikkelt, maar dat je deze wel vervolgens decentraal kunt brengen.' Janneke Meijer is het daarmee eens: 'Door zo'n lokale aanpak kun je rekening houden met de eigenheid van de dorpen.'

De proeftuin is inmiddels voorbij. Althans, de financiering vanuit het Rijk is gestopt. Jurg: 'De regio Twente heeft de proeftuin omgezet in een programma tot 2024, waardoor de maakplaatsen nu voor langere tijd geborgd zijn. Dat is ontzettend belangrijk, want een los project is zinloos. Dan zou je van alles ontwikkeld hebben en had je al die kennis na een paar jaar weer weg kunnen gooien. Nu is er een extreem goede basis. Er ontstaan learning communities. Er zijn al 450 mensen getraind, voor de borduurmachine of voor het printen van gras of chocola. In elke Twentse gemeente wordt nu permanent geïnvesteerd in de maakcultuur.'

We the North

Zwolle

Flevoland

Twente

Metropoolregio Amsterdam

Utrecht

Stedendriehoek

Ede - Wageningen

Leiden

Rotterdam en regio

025 Arnhem - Nijmegen

Haaglanden

BrabantStad

Zeeland

Stedelijke Cultuurregio Zuid

We the North

Zwolle

Flevoland

Twente

Metropoolregio Amsterdam

Utrecht

Stedendriehoek

Ede - Wageningen

Leiden

Rotterdam en regio

025 Arnhem - Nijmegen

Haaglanden

BrabantStad

Zeeland

Stedelijke Cultuurregio Zuid

Zwolle

Ruimte om te leven, te ademen, te experimenteren

'De kracht van de regio Zwolle is dat we elkaar wat gunnen. We willen graag op een gelijkwaardige manier samenwerken en houden van een platte hiërarchie,' vertelt wethouder Monique Schuttenbeld in het Zwolse stadhuis. 'En hier is ruimte,' vult Marga Wobma-Helmich (Strategisch Beleidsadviseur Cultuur van de gemeente Zwolle) haar aan. 'Ruimte om te leven, te ademen, te experimenteren.'

Die gunfactor is nodig in een regio met een complexe samenstelling, bestaande uit 22 gemeenten, verspreid over 4 provincies. 'Eigenlijk is corona heel belangrijk geweest voor het bevorderen van de samenwerking, in de culturele sector en tussen overheden in de regio,' zegt Schuttenbeld. 'De noodzaak van afstemming werd op dat moment door iedereen gevoeld.' Wobma-Helmich: 'Vanaf het begin van corona nam de gemeente Steenwijk de coördinatie op zich en zorgde er bij nieuwe maatregelen telkens voor dat de consequenties voor de cultuursector in beeld waren en vrijwel direct gedeeld werden met alle gemeenten en instellingen binnen de regio. Daardoor zag iedereen de meerwaarde van de samenwerking.'

'De totstandkoming van de regio Zwolle is wel een zoektocht geweest.'

Schuttenbeld: 'De totstandkoming van de regio Zwolle is wel een zoektocht is geweest. Het cultureel profiel van de regio moest vrij plotseling van de grond komen. Er was geen tijd om de hele regio te betrekken, waardoor vooral Zwolse stakeholders meewerkten. Dat heeft ons wel op achterstand gezet. Maar inmiddels zijn alle bestuurders blij dat ze bij deze regio horen. Vooral samenwerken binnen concrete projecten helpt om die samenwerking te bevorderen.'

Een van de projecten was de proeftuin Hybride Productiehuis, met als inzet het bevorderen van talentontwikkeling in de regio. Een concreet resultaat uit de proeftuin is de Beatbox, een fysieke broedplaats in Zwolle, waar jongeren worden begeleid in hun ontwikkeling. Zo vindt er twee keer per week de Fakkeltent plaats, waar jongeren aan de slag gaan met hiphop. De Fakkeltent is een initiatief van poppodium Hedon, rapper Rico (van o.a. rapformatie Opgezwolle) en welzijnsorganisatie Travers.

'Die focus op talentontwikkeling past ook echt bij de regio Zwolle,' zegt Schuttenbeld. 'Zwolle heeft de hoogste dichtheid van creatieve opleidingen van Nederland, afgezet tegen het aantal inwoners,' zegt Wobma-Helmich. 'En het is ook belangrijk dat mensen hier blijven. Er is talent, maar die talenten moeten dan ook een plek hebben. Daarom is het voor ons zo belangrijk om eraan te werken.'

Ondanks dat de financiering voor de proeftuin vanuit het rijk ophield, wilde regio Zwolle graag verder inzetten op talentontwikkeling. Met behulp van de provincie wordt het project Vactor gerealiseerd, waarbij de gehele regio betrokken wordt. Hedon, de Zwolse theaters en theater de Meent uit Steenwijk zijn initiatiefnemers van een regionaal ingebedde organisatie, die talenten begeleidt bij het maken van producties. En die begeleiding vindt daar plaats waar het talent is binnen de regio, en waar talent zich verder wil ontwikkelen. Daarvoor wordt samengewerkt met instellingen en gemeenten binnen de regio. De voorwaarde is dat het gaat om interdisciplinaire projecten. Door de ondersteuning vanuit de provincie is het project voor 3 jaar geborgd. De bedoeling is dat er dan een flinke versterking is ontstaan van het culturele netwerk.

Zwolle

Ruimte om te leven, te ademen, te experimenteren

'Op verschillende manieren zie je de versterking van de netwerken ontstaan,' vertelt Wobma-Helmich. 'In de sector werken 10 theaters inmiddels samen rond programmering en marketing. Op ambtelijk niveau is er een actieve kerngroep van drie gemeenten en komen we binnenkort weer fysiek bij elkaar om kennis te delen. En ook op bestuurlijk niveau is er enthousiasme over de samenwerking.'

Ambities genoeg in Zwolle, volgens Schuttenbeld: 'Over een aantal jaar zijn er stevige netwerken ontstaan in onze regio, op al die niveaus. En werken we samen aan het bidbook voor Zwolle als culturele hoofdstad in 2033.'

We the North

Zwolle

Flevoland

Twente

Metropoolregio Amsterdam

Utrecht

Stedendriehoek

Ede - Wageningen

Leiden

Rotterdam en regio

025 Arnhem - Nijmegen

Haaglanden

BrabantStad

Zeeland

Stedelijke Cultuurregio Zuid

We the North

Zwolle

Flevoland

Twente

Metropoolregio Amsterdam

Utrecht

Stedendriehoek

Ede - Wageningen

Leiden

Rotterdam en regio

025 Arnhem - Nijmegen

Haaglanden

BrabantStad

Zeeland

Stedelijke Cultuurregio Zuid

Bijlage 7: Gebruikte bronnen literatuurstudie

- Regioplan (2017). 'Pas de deux? Het ruimtelijk samenspel van cultuur en economie in Nederland: een beleidsverkenning': <https://www.regioplan.nl/project/pas-de-deux-het-ruimtelijk-samenspel-van-cultuur-en-economie-in-nederland-een-beleidsverkenning-2/>
- RaboResearch (2022). 'Het economische belang van de culturele en creatieve sector' <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/september/het-economische-belang-van-de-culturele-en-creatieve-sector/>
- Gielen, P., Elkhuizen, S., van den Hoogen, Q., Lijster, T., & Otte, H. (2014). De waarde van cultuur. Socius. <http://vti.be/sites/default/files/De%20waarde%20van%20cultuur%20-%20rapport.pdf>
- Berenschot (2021). 'Corona, cultuur en gemeenten' <https://vng.nl/publicaties/corona-cultuur-en-gemeenten>
- Blueyard (2020). Advies versterking cultuursector Overijssel. Analyse en varianten voor uitwerking cultuurbeleid.
- Provincie Overijssel (2020). 'Raak! Cultuurbeleid 2021-2024'.
- SER, Raad voor Cultuur (2016). 'Verkenning arbeidsmarkt culturele sector' <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2016/verkenning-arbeidsmarkt-cultuursector.pdf>
- Rozenbrood (2019). 'Creatieve industrie Regio Zwolle'.
- Raad voor Cultuur (2022). 'Beweging in het bestel. Verkenning op weg naar een nieuw advies over cultuurbestel'.
- WRR (2015). 'Cultuur herwaarderen'.
- Raad voor Cultuur (2017). 'Cultuur voor stad, land en regio. De rol van stedelijke regio's in het cultuurbestel'.
- https://www.boekman.nl/wp-content/uploads/2018/06/rapport_waarde_van_cultuur_brabant_2018.pdf
- H. Mommaas (2012). 'De waarde van cultuur: naar een nieuw cultureel zelfbewustzijn in Brabant'.
- <https://kunsten2030.kunsten92.nl/>
- Monitor creatieve industrie 2021: <https://mediaperspectives.nl/publicationdoc/monitor-creatieve-industrie-2021/>
- Raad voor Cultuur (2020). 'Naar een wendbare en weerbare culturele en creatieve sector'.
- Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (2019). WHO bevestigt: kunst en cultuur bevorderen de gezondheid
- NRC 29 augustus 2022. J. Bartelse, A. Breure 'Cultuur wil écht beleid'
- R. Nijboer, A. van der Horst (2022). Waar doen we het voor? Rapportage over de ontwikkeling van de stedelijke regio's.
- <https://www.dedikkeblauwe.nl/news/hebben-kunst-cultuur-een-plek-binnen-de-sdg-s-het-antwoord-is>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2022). Meerjarenbrief 2023-2025 'De kracht van creativiteit. Cultuur midden in de samenleving'.

Colofon

Auteur

SER Overijssel

Adviescommissie Cultuur en creatieve sector:

- Clazinus Netjes (lid SER Overijssel werkgeversdelegatie; MKB Nederland)
- Monique Daamen (lid SER Overijssel werknemersdelegatie; FNV)
- Aljona Wertheim (secretaris-directeur SER Overijssel)
- Harry Webers (voorzitter SER Overijssel)
- Wilja Jurg (directeur Tetem, externe adviseur)

Uitgave

SER Overijssel brengt gevraagd en ongevraagd adviezen uit aan het provinciebestuur van Overijssel over het door de provincie te voeren sociaal-economisch beleid.

Website

www.ser-overijssel.nl

Zwolle, december 2022

SIER
Overijssel

